

ประชาคมจังหวัด :

บทสังเคราะห์ความเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่

**อาภรณ์ จันท์สมวงศ์
อนุชาติ พวงสำลี
พีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล**

จัดทำโดย

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

โครงการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประชาคมจังหวัด : บทสังเคราะห์ความเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่

นส.อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์

ผศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี

นายพีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

ในการพัฒนาทุนเนื้อให้ขบวนการประชาสังคมในระดับพื้นที่ ภายใต้ยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่ได้รับการกล่าวถึงในชื่อ “ประชาคมจังหวัด” นั้น นับเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมและมีนัยยะต่อการกำหนดทิศทางในอนาคตของพลเมืองไทยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด กระบวนการพัฒนาประชาสังคมและการเติบโตของภาคประชาชนนี้คือรากฐานที่มั่นคงต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสังคมไทย ทั้งในภาคเมืองและชนบทอย่างแยกกันไม่ออก

หากจะกล่าวไปแล้ว กระแสความเคลื่อนไหวและการก่อตัวของกลุ่มพลเมืองที่ตื่นรู้และมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมผลักดันและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาและแก้ไข ปัญหาที่หนักหน่วง สลับซับซ้อนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของ ปัญหาความยากจน การทำมาหากิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหามลภาวะของเมือง ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทของเยาวชนพลเมือง และกลุ่มคนต่าง ๆ ที่หลากหลายในการเข้ามามีส่วนรับรู้และตระหนักในปัญหาร่วมกัน นั้นมีมาโดยตลอดอย่างยาวนานพอสมควร หากเราเปิดประตูความคิดและสายตาแห่งการรับรู้ออกไปรอบรอบ เราจะพบเห็นผู้คนมากมายที่ทุ่มเทอุทิศตนเองเพื่อชุมชน เพื่อท้องถิ่นของตน ด้วยความมุ่งมั่นและเสียสละมาโดยตลอด

ในวันนี้ กลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่มากมายในพื้นที่ต่าง ๆ เริ่มร้อยเรียงความรู้ ความคิดและประสบการณ์อันมีค่าของพวกเขาเหล่านั้นเข้าด้วยกัน เส้นทางการเดินทางเริ่มเชื่อมต่อเข้าหากันอย่างช้า ๆ เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงประจูดั่งห้วยธารสายน้ำเส่น้อย ๆ หลายร้อยสายที่กำลังจะไหลรวมมาเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ที่จะช่วยชุบชีวิตของผู้คนในสังคมให้กระปรี้กระเปร่าขึ้นมาอีกครั้ง หากเราจะเรียกขบวนการเหล่านี้ว่าเป็น “ขบวนการประชาสังคม” เรียกกลุ่มก้อนผู้คนที่นี่เริ่มถักทอเป็นหน่ออ่อนในระดับพื้นที่ระดับจังหวัดว่า “ประชาคมจังหวัด” เส้นทางเดินนี้ ก็นับได้ว่าเป็น “เส้นทางสายยุทธศาสตร์” ที่เราจะต้องร่วมกันคิด สร้างสรรค์ ผนึกกำลัง ด้วยสติและปัญญา และด้วยความรู้ความสามารถของพวกเราทั้งหมดในสังคม เพื่อให้ขบวนการเหล่านี้เติบโตกล้าขึ้นอย่างสร้างสรรค์เป็นความหวัง เป็นทางเลือกที่โดดเด่นในยามที่สังคมกำลังเกิดอาการ “เหินห่างทางปัญญา” นี้ ให้จงได้

หากขบวนการประชาสังคม หรือ “ประชาคมจังหวัด” จะเป็นความหวัง จะเป็นพลังตัวใหม่ของสังคมที่เข้มแข็งในอนาคต การเรียนรู้ทำความเข้าใจ วิเคราะห์สังเคราะห์ สรุปบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ ย่อมจะทำให้เส้นทางสายนี้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคนานาออกไปได้ บทความนี้ มุ่งสำรวจศักยภาพ ความตื่นตัวและความเคลื่อนไหวด้านประชาสังคมในบางพื้นที่ บางจังหวัด ภายใต้เงื่อนไขเวลาที่จำกัด โดยผ่านเครือข่ายโยงใยเท่าที่เป็นจริงอยู่ในปัจจุบันของทีมงานวิจัยเอง มิได้เป็นการสำรวจอย่างครบถ้วนทั่วประเทศ ทั้งนี้ เพียงเพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการวางแนวทางการประสานความร่วมมือและสนับสนุนเสริมให้กระบวนการในระดับพื้นที่ต่าง ๆ มีการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหนุนเสริมในทางวิชาการอย่างเป็นรูปธรรม โดยในการศึกษานี้ จะให้ความสำคัญกับการสร้างกรอบวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจถึงตัวตน เงื่อนไข ปัจจัย จุดอ่อน จุดแข็ง ของกลุ่มองค์กรประชาสังคมในระดับพื้นที่หรือในระดับจังหวัด ทั้งนี้ เนื่องด้วยกระบวนการศึกษาภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม ได้มีการทำงานร่วมกันกับประชาคมจังหวัด 3 จังหวัดนำร่องคือ น่าน เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช อยู่แล้ว การนำเสนอในบทความนี้ จึงจะไม่ครอบคลุมกรณีศึกษาของทั้ง 3 จังหวัดนี้

บทความนี้ แบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน โดยในตอนแรก จะเป็นการทบทวนประมวลแนวคิดด้วย องค์ประกอบ วิสัยและยุทธศาสตร์ประชาสังคม เพื่อใช้เป็นกรอบในการวางประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงหน่ออ่อนและกระบวนการที่เกิดขึ้นของ “ประชาคมจังหวัด” ในตอนที่สอง จะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของกลุ่ม/องค์กรประชาคมจังหวัดที่หลากหลาย ทั้งนี้ โดยอาศัยการประมวลข้อมูลจากการลงไปศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนกับผู้เกี่ยวข้องทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลาง ตลอดจนการศึกษาผ่านเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏมีอยู่อันจำกัด ภาพต่าง ๆ ที่ถูกประมวลเข้าหากันนี้ มิได้มุ่งหวังที่จะวิเคราะห์เจาะลึกถึงกระบวนการในระดับพื้นที่ แต่เป็นเพียงการนำเสนอพื้นฐานข้อมูลเบื้องต้นที่จะช่วยให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายที่ดำรงอยู่อย่างกว้างขวางเท่านั้น และในตอนสามของบทความจะได้ทดลองนำเสนอการวิเคราะห์ถึงแนวทางยุทธศาสตร์กระบวนการ “ประชาคมจังหวัด” ในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการจุดประกายการคิดและเรียนรู้ร่วมกันต่อไป

1. องค์ประกอบ วิสัยและยุทธศาสตร์ประชาสังคม

1.1 ระบบคุณค่าและจริยธรรม

ขบวนการประชาสังคม มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ ในสุญญากาศ แต่การเติบโตของภาคสังคมหรือภาคประชาสังคมนั้น เกิดขึ้นท่ามกลางการพยายามสังเคราะห์สิ่งที่มีคุณค่าจากอุดมการณ์หลาย ๆ อย่างเพื่อกำหนดเป็นคุณสมบัติและระบบคุณค่าจริยธรรมที่กลุ่มคนในขบวนการประชาสังคมพึงยึดถือร่วมกัน ซึ่งในที่สุดจะส่งผลถึงการกำหนดแบบแผนและการจัดระเบียบที่แยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่ม/องค์กรที่ร่วมอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมกับกลุ่ม/องค์กรอื่น ๆ

ในสังคมโดยทั่วไป จากการศึกษาประมวลแนวคิดจากที่ต่าง ๆ (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิจารณ์สกุล, 2540) จะพบว่าคุณสมบัติสำคัญของภาคประชาสังคม นั้นประกอบด้วย คุณลักษณะพื้นฐานที่แตกต่างไปจากองค์กรอื่น ๆ โดยทั่วไปกล่าวคือ มีความเป็นอาสาสมัคร (Voluntary Orientation) กิจกรรมที่ทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสาธารณะเป็นที่ตั้ง (Pursue for Public Good) การดำเนินกิจกรรมก็ต้องมีความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง (Commit to Openness) แต่กลุ่มองค์กรเหล่านี้ก็มีความอิสระในทางการคิดและการดำเนินกิจกรรม (Autonomous) มิได้อยู่ใต้อำนาจหรืออำนาจสั่งการควบคุมของรัฐหรือทุนแต่อย่างใด

การเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลหรือองค์กรประชาสังคมจะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของระบบคุณค่าจริยธรรมประชาสังคม ได้แก่ ความเคารพในทัศนะและการปฏิบัติที่แตกต่างออกไป มิใช่ในแง่ต้องอดทนจำใจยอมรับ แต่หากต้องเห็นความหลากหลายเป็นความดีงาม เป็นของดีที่ต้องสนับสนุน และถือเป็นกุญแจของการเปิดประตูไปสู่การแสวงหาความรู้ของการจัดการในการอยู่ร่วมกันและการสร้างปัญญาเพื่อการพัฒนาอันเป็นประโยชน์ร่วมของสาธารณะ วิถีชีวิตของผู้คนจะต้องได้รับการเคารพและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ระบบการเมืองจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง กระตือรือร้นและรับผิดชอบ ลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันต้องอยู่บนหลักแห่งความเสมอภาคและการเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นต้น (ดูรายละเอียดในตารางที่ 1)

นักคิดสำคัญหลายท่าน ได้จุดประกายความสนใจเรื่องประชาสังคมทั้งในแง่ของการให้ความหมายและการผลักดันแนวคิดในเรื่องนี้ให้เป็นเรื่องของยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทย อาทิ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้จุดประกายการถกเถียงเรื่องประชาสังคมในงานเขียนเรื่อง “สังคมสมานภาพและวิชา” โดยได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน ภาคส่วนหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็งและเชื่อมโยงกันอย่างมากคือ ภาครัฐ หรือ “รัฐภาพ” และภาคธุรกิจเอกชนหรือ “ธนาภาพ” ส่งผลให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล้าหลังในการพัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคมที่เรียกว่า “สังคมานภาพ” แนวคิดที่น่าเสนอจึงมุ่งไปที่การทำอะไรให้ภาคสังคมเกิดความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ดังที่เรียกว่า “สังคมสมานภาพ” (ประเวศ วะสี, 2536) ในบทความดังกล่าวและการนำเสนอเรื่องอื่น ๆ ได้ชี้ให้เห็นว่าจะต้องสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นที่ชุมชน (Community) นั่นคือโดยนัยยะประชาสังคมที่เข้มแข็งต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็ง และแนวคิดในเชิงกลยุทธ์ในการหนุนเสริมความเข้มแข็งของภาคสังคมคือแนวคิดที่ว่าด้วย “ความร่วมมือเบญจภาคี” (ซึ่งต่อมามีการเปลี่ยนเป็น “พหุภาคี”) อันเกิดจากความร่วมมือและการ

ตารางที่ 1: คุณสมบัติพื้นฐาน และระบบคุณค่า จริยธรรมของประชาสังคม

คุณสมบัติพื้นฐานของ Civil Society	ระบบคุณค่าและจริยธรรมของ Civil Society
• มีความเป็นอาสาสมัคร (Voluntary Orientation)	• เพื่อประโยชน์สาธารณะและความเข้มแข็งของชุมชน/ ประชาคม
• เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ (Pursue for Public Good)	• เน้นปฏิบัติการของกลุ่มมากกว่าบุคคล
• มีความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม (Commit to Openness)	• ให้ความสำคัญต่อกระบวนการ/ พลวัตที่มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
• มีความอิสระในการคิดและกิจกรรม (Autonomous)	• เคารพความแตกต่างหลากหลายทางความคิดและกิจกรรม
	• เน้นความร่วมมือที่หลากหลายภาคี
	• มีความโปร่งใสและเอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง
	• ประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น
	• บนสำนึกความเป็นพลเมือง มีศักดิ์ศรี สร้างสรรค์ และรับผิดชอบ
	• สร้างองค์ความรู้และปัญญาเพื่อการพัฒนา

ที่มา : ดัดแปลงจาก อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล (2540)

ทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนในสังคมในลักษณะกระบวนการถักทอความรักของคนในสังคมทั้งในแนวดิ่ง คือโครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการและในแนวนอนคือความเป็นเพื่อน/พันธมิตรที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเข้าหากัน และแนวคิดนี้เองที่เป็นรากฐานของแนวทาง “ประชาคมจังหวัด” ที่มีการนำเสนอในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ นพ.ชูชัย ศุภวงศ์ มีการกล่าวถึงแนวคิดประชาสังคม โดยเน้นที่การปรับใช้ในระบบของสังคมไทยค่อนข้างมาก โดยที่ ศ.ดร.ชัยอนันต์ มองว่าประชาสังคมหมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคม ซึ่งรวมภาครัฐ ภาคประชาชน เข้ามาเป็นหุ้นส่วนกัน และให้ความสำคัญกับ Civic Movement หรือ “วิถีประชา” อันเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันในระดับพื้นที่หนึ่ง ๆ โดยยึดตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางดังที่มีการนำเสนอเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาในช่วงแผนฯ 8 ที่เรียกว่า Area-Function-Participation – AFP (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2539)

ส่วน นพ.ชูชัย ได้ให้ความหมายของประชาสังคมที่กว้างขวางและผนวกเอาแนวคิดของนักคิดหลายท่านมาผสมผสานกัน ในความหมายที่ชี้ให้เห็นถึงการที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์ใน

สังคมมีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคประชาชน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network) (ชูชัย ศุภวงศ์, 2540)

นอกจากนี้ คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึงสังคมที่ประชาชนทั่วไป ต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนหรือตนเอง โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น อย่างไรก็ตามประชาสังคมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายและไม่ใช่ภาคธุรกิจ ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไรเป็นสำคัญ (ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล (บก.), 2540)

1.2 ความเป็นชุมชนและประชาคม

กระแสการรื้อฟื้นชุมชนหรือประชาคม กล่าวได้ว่าดำเนินควบคู่มากับกระแสแนวคิด “ประชาสังคม” ในฐานะที่ว่าชุมชนหรือประชาคม คือหน่วยอิสระภายใต้สังคมประชา ประกอบไปด้วยหน่วยอิสระที่แตกต่างหลากหลาย (อนุชาติ พวงลำสี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2540) กระแสนี้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในต่างประเทศ อันเป็นความคิดทวนกระแสที่ต้องการรื้อฟื้นจริยธรรมศีลธรรมของความเป็นมนุษย์ให้ขึ้นมาใหม่ เพราะที่ผ่านมาผลจากการใช้ชีวิตของผู้คนซึ่งยอมรับการครอบงำโดยลัทธิบริโภคนิยม ได้นำไปสู่การมีวิถีแบบตัวใครตัวมัน วิถีชีวิตที่ทำลายสภาพแวดล้อม ความเสื่อมของสังคมและความตกต่ำในบทบาทฐานะของการศึกษา กระแสแนวคิดเรื่องความเป็นชุมชนหรือประชาคมเป็นประเด็นที่มีการเคลื่อนไหวกันมากในสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะขบวนการประชาคม (the communitarian movement) ซึ่งมี Amitai Etzioni เป็นผู้นำเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมทางศีลธรรม ทางสังคม และทางการเมืองให้ดีขึ้นและเป็นการทำงานร่วมกันของพลเมืองที่มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องระบบคุณค่า พฤติกรรม และนโยบายสาธารณะที่จะเอื้ออำนวยต่อการลุกขึ้นมาทำประโยชน์เพื่อสังคม เพื่อส่วนรวม เพื่อพิทักษ์รักษาธรรมชาติ และการปูทางไปสู่อนาคตที่ดีกว่า (Etzioni, 1995)

Communitarianism กลายเป็นอุดมการณ์อย่างใหม่ที่พยายามมองหาความสมดุลระหว่างสิทธิของปัจเจกชนกับการรับผิดชอบชุมชน ซึ่งได้กลายเป็นแนวคิดหลักที่ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบายของอเมริกาเลยทีเดียว เช่น ในเรื่องกฎหมายสวัสดิการสังคม การดูแลสุขภาพ เป็นต้นแนวทางนี้มองว่าการฟื้นฟูรากฐานทางศีลธรรมของสังคม ต้องเริ่มต้นปูทาง (moral education) ตั้งแต่ในระดับครอบครัว ระดับต่อมาคือในโรงเรียน ซึ่งไม่ใช่แค่เพียงสถานที่ที่จะให้ทักษะหรือความรู้ แต่ต้องเป็นการศึกษาที่เป็นการหนุนเสริมระบบคุณค่าที่เด็ก ๆ และเยาวชนควรได้รับนอกเหนือจากในครอบครัว ในระดับที่กว้างขวางออกมาคือ การรื้อฟื้นสายสัมพันธ์ทางสังคม (social webs) หรือความเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในละแวกบ้าน ที่ทำงาน

สโมสรหรือสมาคมอื่นๆ ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้จะช่วยเชื่อมโยงให้ปัจเจกบุคคลเกิดการรวมตัวกันและลุกขึ้นมาดูแลซึ่งกันและกัน รวมทั้งยังช่วยจัดระเบียบทางศีลธรรม ทางสังคมของพลเมือง และในระดับที่กว้างที่สุดคือในระดับสังคมประเทศ ซึ่งจะต้องหาหนทางร่วมกันในการสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ขบวนการประชาคมในแนวของ Emitai Etzioni จึงเป็นเครือข่ายประชาคมที่เกิดขึ้นในทุก ๆ ระดับ ทุกกลุ่มของสังคม

สำหรับ M. Scott Peck (1987) มองว่า ความเป็นชุมชน/ประชาคมที่แท้จริง (true community) จะช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เป็นขบวนการที่นำไปสู่ความเข้าใจและสันติภาพของโลก โดย Peck ให้ความสำคัญต่อเรื่องการสื่อสาร (communications) ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้คนรู้จักเข้าใจกัน ยอมรับกันได้ และการสื่อสารทำความเข้าใจที่แท้จริงจะต้องเข้าลักษณะของการวิสาสะระหว่างคนต่อคนจริง ๆ และในแง่นี้ชุมชนจะต้องมีกลไกที่เอื้ออำนวยให้เกิดการพบปะสังสรรค์ในหลายระดับ

ความคิดเรื่องชุมชนกำลังถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในสังคมไทยด้วยเช่นกันในฐานะของกระแสทางเลือกที่คนจำนวนไม่น้อยได้เริ่มตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในภาคเมืองหรือชนบท เช่น ชุมชนบ้านท่าสว่างของหลวงพ่อบ้านที่สุรินทร์ ชุมชนสาละวินที่อยุธยา รวมทั้งการสร้างชุมชนรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมารองรับการพบปะและแก้ปัญหาาร่วมกัน เช่น ชุมชน จ.ส.100 เป็นต้น ความเป็นชุมชนหรือความเป็นประชาคมดังกล่าวย่อมเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม อันเกิดจากการยึดโยงหรือการผูกสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเข้าด้วยกัน ซึ่งการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนหรือความเป็นประชาคม หรือการสนับสนุนให้เกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้นเท่าไร ก็ย่อมจะเป็นผลดีต่อความเข้มแข็งของสังคมมากขึ้นเท่านั้น

1.3 ลักษณะและองค์ประกอบของประชาคม/ประชาสังคม

การตีความ ขยายความจากแง่มุมของความหมายต่าง ๆ ของ “ประชาสังคม” ข้างต้น ประกอบกับการศึกษาเชิงรูปธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมต่าง ๆ ในสังคมไทย ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะร่วมและองค์ประกอบของประชาสังคมบางประการ ที่น่าจะมีการหยิบยกมาพิจารณา พร้อม ๆ กับการเสนอจินตภาพของประชาสังคมที่น่าจะถึงพร้อมด้วยลักษณะและองค์ประกอบ ดังมีรายละเอียดตามที่ อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2540) ได้เคยรวบรวมและนำเสนอไว้ (ตารางที่ 2 และ 3)

ตารางที่ 2 ลักษณะบางประการของประชาสังคม

ลักษณะ	รายละเอียด
มีความหลากหลาย	ความหลากหลายอาจพิจารณาได้ในหลายมิติ เช่น ◇ ความหลากหลายของการรวมตัว เช่น กลุ่ม ชมรม องค์การ สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สภา สมาพันธ์ สหกรณ์ คณะกรรมการ เป็นต้น ◇ ความหลากหลายเชิงพื้นที่ เช่น กลุ่มจังหวัด จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชน ป๊อ ก เขต แขวง ย่าน สะแวกบ้าน หรืออาจเป็นขอบเขตเชิงภูมิศาสตร์ เช่น ลุ่มน้ำ สายน้ำคลอง และแม้กระทั่งเขตเศรษฐกิจ อาทิ เขตนิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเล เป็นต้น ◇ ความหลากหลายในรูปแบบของกิจกรรม เช่น กลุ่มทางสื่อ กลุ่มด้านการศึกษา วิจัย กลุ่มด้านการแสดง ด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น ◇ ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ/ปัญหา เช่น การสังคมสงเคราะห์ การออมทรัพย์ การเกษตรและอาชีพ การเมือง สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ◇ ความหลากหลายของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน ตั้งแต่ วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ รวมกระทั่งถึงผู้ด้อยโอกาสทางสังคมอื่น ๆ
มีความเป็นชุมชน	ด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และ/หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในชุมชนระดับกว้างและระดับเล็กหรือองค์กร
บนสำนึกสาธารณะ	ด้วยสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)
เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง	ด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning through Action) ที่มีความต่อเนื่อง
ด้วยเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร	ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สื่อสารและเครือข่าย (Communication and Network)

ที่มา : อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2540

ตารางที่ 3 องค์ประกอบของประชาสังคม

องค์ประกอบ	รายละเอียด
• มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน	• การมองอนาคตร่วมกัน รับรู้และเข้าใจถึงทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน จะทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง กลุ่มประชาสังคมจำเป็นต้องคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลง พร้อมๆ กับการปฏิบัติการจริง เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิด กลยุทธ์การทำงานและการแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ
• การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง	• ประชาสังคมมีความหลากหลาย และเป็นกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน
• ความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้ง-จัดตั้ง	• ด้วยความเป็นองค์กรทางสังคมที่เป็นอิสระจากการควบคุมของอำนาจรัฐ การเกิดขึ้นของประชาสังคมจึงอยู่บนเงื่อนไขของสำนึกของความเป็นพลเมืองมากกว่าการจัดตั้งโดยกลไกอำนาจรัฐ ซึ่งการเกิดขึ้นและเติบโตนั้น ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงระดับแห่งสำนึกของความเป็นพลเมืองของสังคม ชุมชนนั้นๆ ด้วย
• มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์	• การรวมกลุ่มของประชาคมบนพื้นฐานของความหลากหลายย่อมจำเป็นต้องเกิดและเติบโตบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี ซึ่งจะทำให้ความแตกต่างหลากหลายนั้นกลายเป็นพลังในทางความร่วมมือมากกว่าการนำไปสู่ความแตกแยก
• มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้	• ประชาสังคมจะต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่จะสามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา ดังนั้นนอกเหนือจากตัวความรู้แล้วศักยภาพในการแสวงหาความรู้ยังเป็นสิ่งจำเป็น
• มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน	• การเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยให้เกิดปัญญา หนุ่ อันจะเป็นพลังในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ร่วมกันและอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง
• มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง/ เครือข่ายความร่วมมือ	• การสื่อสารมีความหมายต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งมีผลต่อการเติบโตและการขยายตัวของประชาสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารในแนวราบ ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงช่วยความร่วมมือต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ดังนั้นการสร้าง ความเข้มแข็งกับสถาบันสื่อมวลชนทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นย่อมมีความหมายต่อการสื่อสารที่สำคัญของประชาสังคม
• มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ	• การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดีทั้งในแง่ขององค์กร ระบบ และคนในองค์กร

ที่มา : อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2540

สำหรับ Michael Bratton นักคิดนักปฏิบัติทางสังคมชาวแอฟริกา ได้แยกแยะองค์ประกอบของประชาสังคมออกเป็น 3 องค์ประกอบ (Bratton 1994 อ้างใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (บก.) 2539) คือ ประการแรก ค่านิยมและบรรทัดฐานของชุมชน (Norm of civic community) ที่สำคัญที่สุดคือ ความไว้วางใจและเชื่อถือกัน (trust) ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (reciprocity) ความอดทน อดกลั้นต่อความขัดแย้ง (tolerance) และการเปิดกว้างยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย (inclusion) ซึ่งข้อเสนอในองค์ประกอบนี้สอดคล้องกับที่ Robert Putnam เสนอไว้ว่า ประชาสังคมที่เข้มแข็ง (strong civil society) องค์ประกอบในส่วนของ norms of reciprocity และ social trust เป็นส่วนที่มีความสำคัญและมีผลต่อการดำเนินงานประชาสังคมที่มีลักษณะของความเป็นอาสาสมัครอย่างมาก (Robert D. Putnam, 1993) ประการที่สอง โครงสร้างองค์กรประชาสังคม (Structure of associational life) หมายถึงกลุ่ม/องค์กรทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่รองรับการคบหาสมาคม และเอื้ออำนวยต่อการแสดงออกทางสังคมของบุคคล ซึ่งองค์กรต่างๆ เหล่านี้อาจมีระดับหรือมีประเด็นความสนใจที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกันออกไป และประการที่สาม เครือข่ายการสื่อสารสาธารณะ (Network of public communication) อันเป็นเวทีให้เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

งานวิจัยของ The Kettering Foundation ซึ่งทำการศึกษาในชุมชนต่างๆ ได้ชี้ให้เห็นว่าขั้นตอนต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการสร้าง “ชุมชนที่มีสุขภาพของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่ดี” (civically healthy communities) เป็นเรื่องของความสัมพันธ์หรือวิถีทางที่ถูกกำหนดด้วย “จิตใจที่มุ่งมั่น” (mind-sets or precepts) ต้องมีการรวมเป็นกลุ่ม/องค์กรที่จะช่วยสรรค์สร้างให้เกิด “พื้นที่สาธารณะ” (public space) สำหรับการสร้างความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวกัน (connective tissue) ของคนในชุมชน รวมทั้งเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างส่วน (sectors) ต่างๆ ของสังคม ยิ่งไปกว่านั้นจำเป็นต้องมีการปฏิบัติหรือการแสดงออกที่มีมิติของสาธารณะเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน และประการสุดท้ายชุมชนจะต้องตั้งอยู่บนฐานของกระบวนการเรียนรู้ (ดูการขยายความในตารางที่ 4)

เช่นเดียวกับการอธิบายหรือให้ความหมายต่อคำว่า “ประชาสังคม” การนำเสนอลักษณะหรือองค์ประกอบก็อาจมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง อันมีที่มาจากบริบท เงื่อนไข และการให้น้ำหนักที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน/สังคม เช่น ตามแนวทางของ The Kettering Foundation ดูเหมือนจะเน้นความสำคัญของการลงมือกระทำ (practice) ขึ้นมา โดยเฉพาะในเรื่องของกระบวนการมีส่วนร่วมและความเป็นผู้นำ การศึกษาประชาคมของเมือง Tupelo ในมลรัฐ Mississippi ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเสริมประสิทธิภาพของประชาคม (community capacity building) สามารถนำไปสู่การผนึกกำลังความร่วมมือของผู้คนที่หลากหลายในสังคมให้เข้ามาครอบงำพื้นที่พิเศษธุรกิจของเมือง โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งคือความเป็นผู้นำ ในลักษณะที่เป็นผู้กระตุ้น ริเริ่มการเปลี่ยนแปลง การรู้จักใช้สื่อท้องถิ่น และความเป็นผู้มีบุคลิกน่าเชื่อถือรวมทั้งมีความสามารถในการเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนที่หลากหลายในส่วนต่างๆ ของสังคม (transformational leader) (The Kettering Foundation, 1996)

ตารางที่ 4 องค์ประกอบอันจำเป็นของการมีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็ง

องค์ประกอบ	คุณลักษณะ
จิตใจที่มุ่งมั่น (Mind-sets or Mentalities)	● เป็นตัวที่กำหนดพฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการกระทำในชุมชน/ประชาสังคมที่เข้มแข็งประชาชน จำต้องตระหนักหรือเห็นถึงความเชื่อมโยงของทุกภาคส่วนในสังคม ไม่มองแบบแยกส่วน การยอมรับความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง และเห็นว่าความคิดเห็นของทุกคนเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ ตลอดจนแนวคิดที่ว่าชาวบ้านก็มีศักยภาพที่จะแก้ปัญหาของตนเองได้ เป็นตัวอย่างของ Mind-set ที่สำคัญ
ความสัมพันธ์อันหลากหลาย (Public Relationship)	● เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่หลากหลายบนฐานแห่งความร่วมมือ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะคนคุ้นหน้า หรือมีความสนใจเหมือนกันเท่านั้น
โครงสร้างพื้นฐาน (Civic Infrastructure)	● การเปิดและค้นหาพื้นที่สาธารณะ ทั้งในทางที่เป็นพื้นที่เชิงกายภาพและพื้นที่ทางสังคม ที่ให้ผู้คนได้มีโอกาส มีเงื่อนไขในการเข้ามาพบปะแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นเรื่องของการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ทั้งนี้ หมายรวมถึงเครือข่ายที่เชื่อมความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันที่หลากหลายของสังคมเข้าด้วยกัน
วิธีแห่งการปฏิบัติ (Practices)	● Mind-sets ของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดวิธีปฏิบัติที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น หากชุมชนเชื่อว่าพวกเขาสามารถที่จะแก้ปัญหาของตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก พวกเขาจะช่วยกันหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาของพวกเขาเอง นอกจากนี้ กระบวนการแก้ไขปัญหาของสาธารณะร่วมกันก็มีหลายขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาและขอบเขตของปัญหา การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบด้านและตั้งใจจริง (deliberation) การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผล ดังนั้น ในชุมชน/ประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง ความเป็นผู้นำ (leadership) จึงหมายถึงความสามารถในการจัดการเพื่อเสริมกระบวนการเหล่านี้ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม
กระบวนการเรียนรู้ (Civic Learning)	● เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ลักษณะของการเรียนรู้จะต้องมีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน สนองตอบต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความสนใจร่วมกันหรือต่อการแก้ปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้นี้ยังจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของ Mind-sets อีกด้วย

ที่มา : David Mathews (1996)

ลักษณะหรือองค์ประกอบของประชาคม/ประชาสังคมดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงการฉายตัวอย่างเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการคิด วิเคราะห์ หรือเลือกใช้ตามบริบทและสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่หรือองค์กร และอาจใช้เป็นแนวทางเริ่มต้นสำหรับการสร้างเสริมหรือพัฒนาประชาสังคมที่เข้มแข็งต่อไปได้ ดังเช่นที่ The Kettering Foundation ได้จัดทำคู่มือในชื่อว่า “Community Checkup” เพื่อใช้ในการประเมิน “สุขภาพการอยู่ร่วมกัน” เป็นชุมชน/ประชาสังคม (Health of public life) โดยเสนอว่าควรพิจารณาจาก 1) civil infrastructure อันเป็นการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานในการรองรับ (เช่น การมีที่ให้คนได้มาพบปะแลกเปลี่ยนทำกิจกรรมร่วมกัน) ซึ่งหมายรวมถึงกลุ่มองค์กรประชาสังคมต่างๆ และเครือข่ายการติดต่อสื่อสารด้วย 2) กระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจต่างๆ 3) การมีผู้นำที่มีความสามารถ (nature of the leadership) 4) mind-set ซึ่งเป็นตัวกำหนดการแสดงออกหรือการปฏิบัติของพลเมือง (civic action) 5) ลักษณะความสัมพันธ์ของพลเมืองตลอดจนความร่วมมือที่มีต่อองค์กร/สถาบัน และ 6) ระบบคุณค่าหรือจริยธรรมที่สำคัญ อาทิ สำนึกความเป็นชุมชน (sense of community) และบรรทัดฐานของการดำเนินงาน (norms of cooperation) การประเมิน/ตรวจสอบดังกล่าวย่อมเป็นหนทางที่ดีของการเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคม (David Mathews, 1996)

สำหรับสังคมไทย ศ.นพ.ประเวศ วะสี ยังได้ชี้ให้เห็นลึกลงไปอีกว่าเวลามองดู “ความเป็นชุมชน” จะเห็นว่าภายในชุมชนมีสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นคือ เกิดความสุข ความอบอุ่น อันเกิดจากคนที่มาร่วมกัน มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือสนับสนุนกัน มีการร่วมความรู้สึกร่วมกันคิด สุขทุกข์ร่วมกัน มีประสิทธิภาพในการทำงาน อันเกิดจากพลังเดี่ยวๆ ในระบบที่เชื่อมโยงกระทบถึงกันและกัน มารวมกันหรือบูรณาการเข้าหากัน เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน มีการจัดการ อันเป็นปัญญาชนิดหนึ่งที่มีพลังมาก ซึ่งต้องอาศัยโลกทัศน์เชิงระบบ อาจกล่าวได้ว่าการจัดการคือการใช้ความรู้เข้าไปสร้างความรู้ ณ จุดต่างๆ ให้เชื่อมโยงกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ (นพ.ประเวศ วะสี ใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล, 2540)

1.4 วิสัยของความเป็นประชาคม/ประชาสังคม

จากลักษณะและองค์ประกอบของความเป็นประชาคมดังกล่าวข้างต้น การก่อรูปและการวิวัฒน์ (Genesis and Evolution) ของความเป็นประชาสังคม จึงจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับวิสัยของประชาสังคมอันจะนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมบนพื้นฐานของการตระหนักรู้ เท่าทัน ถึงภาวะเงื่อนไขที่ต้องพานพบ ต้องให้ความสำคัญ อย่าละเลย ซึ่งในที่นี้ พอดีประมวลออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ต้องสร้างความเป็นชุมชนที่แท้จริง (pseudo-Community VS true Community)

ความเป็นชุมชนที่แท้จริง (true community) นั้นย่อมมีความแตกต่างจากการสร้างภาพลวง (pseudo community) ให้เราลองนึกว่าเรามีความเข้มแข็ง มีความรู้สติปัญญาที่จะรับมือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เราอาจมีกิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมากมาย มีผู้คนเข้าร่วมกันมาก แต่เราไม่สามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจและยกระดับสำนึกของผู้คนขึ้นมาได้ กิจกรรมที่ทำกันจึงอาจเป็นเพียงแค่ “เฮลโลสาลา” เท่านั้น จริงอยู่ที่ว่า ความเป็นชุมชนนั้นอาจเกิดขึ้นได้ด้วยวิกฤตการณ์ (community by crisis) ที่สังคมถูกกดดันอย่างถึงที่สุดที่จะทำให้เกิดกระบวนการหันหน้าเข้าหากันเพื่อเผชิญกับวิกฤตการณ์นั้นๆ แต่ความเป็นชุมชนก็อาจเกิดขึ้นได้ด้วยความตั้งใจ ความปรารถนาาร่วมกันของคนในสังคม (community by design) ที่เราจะต้องมองเห็นถึงความเป็นชุมชนหรือประชาสังคมที่แท้จริงว่าเป็นเรื่องของกระบวนการผสมผสานความหลากหลาย เป็นการเผชิญหน้าเพื่อที่จะทำงานร่วมกันบนความแตกต่าง ซึ่งสอนให้เรารู้จักใจกว้างยอมรับความหลากหลายซึ่งเป็นคุณค่าหลักๆ ของระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ เป็นการแสวงหาหนทางที่ทำให้เราเข้ากันได้กับผู้อื่น เรียนรู้ว่าจะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างไร และประชาธิปไตยในลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นกระบวนการที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ ความสัมพันธ์และการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในสถานการณ์จริง เพราะในกระบวนการค้นหาทางเลือกของมนุษย์นั้นต้องอาศัยวิชาการ/ความรู้ ต้องอาศัยภูมิปัญญาจากอารยธรรมต่างๆ ของโลกมากมาย ต้องเข้าใจความเป็นจริง ต้องมีความมุ่งมั่นและต้องรู้จักสร้างสรรค์ด้วยจินตนาการ

โดยนัยดังกล่าวของความเป็นชุมชนที่แท้จริงกับชุมชนแต่เพียงชื่อดังกล่าวข้างต้น ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการเกิดขึ้นของ “ชุมชนจัดตั้ง” ในกระบวนการพัฒนาที่เป็นมาโดยตลอด และเช่นเดียวกันในกระบวนการพัฒนาประชาคมจังหวัดเองก็จะต้องเก็บเกี่ยวบทเรียนเหล่านี้เพื่อหลีกเลี่ยงการถูก “ปักป้าย” ประชาคมจังหวัด ให้ดูประหนึ่งว่าเรามีความพร้อมมีความเข้มแข็งแล้ว

2) ด้วยจิตวิญญาณ ตื่นรู้และรับผิดชอบ (Strong Spirit/ Active Citizen/ Responsibility)

บนหนทางสู่ประชาสังคม ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากระบบเดิมๆ สู่ระบบใหม่ซึ่งต้องอาศัยเจตนารมณ์อันแรงกล้าของสังคม ปัจจัยสำคัญของการมีชีวิตสาธารณะที่ดี (quality of public life) คือ กระบวนการที่คนหรือมุมมองที่ปัจเจกชนมีต่อการร่วมสร้างสังคมใหม่ อันเป็นสิ่งที่สำคัญที่เป็นตัวกำหนดเจตจำนง รวมถึงวิธีการหรือหนทางที่จะกระทำการอันจะนำไปสู่เป้าหมายนั้น

ในประชาสังคม การเมืองได้ถูกให้ความหมายใหม่ที่กว้างขวางออกไปจากกรอบความคิดเดิมที่ทำให้เข้าใจว่าเป็นเพียงเรื่องของนักการเมืองและรัฐบาลเท่านั้น แล้วยังเป็นตัวปิดกั้นมุมมองต่อความเป็นสาธารณะที่เน้นในเรื่องสำนึกหน้าที่พลเมือง (Sense of civic duty) และเป็นผู้มีบทบาทแข็งขันทางการเมือง เหลือไว้เพียงบทบาทของ “การเกาะรั้วดู” “คนเชียร์มวย” หรือผู้ชม

ที่ค่อยไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น แต่การเมืองในความหมายใหม่หรือที่เรียกว่า Public Politics นี้ เป็นการเมืองในแบบที่พลเมืองเข้าไปแสดงบทบาทอย่างแข็งขันในการกำหนดอนาคตของตนเอง เป็นการงานร่วมกันของพลเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ที่อยู่นอกวงการเมืองแบบเก่า เพื่อความดีร่วมของสาธารณะ (Public Good) และสาธารณะนี้เองที่เป็นเสียงหรือพลังทางการเมือง (Political force) ที่แท้จริง (David Mathews ใน Sondra Myers (Ed.) 1997)

คุณลักษณะอีกประการหนึ่งของประชาสังคม คือการให้ความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสาธารณะ หรืออาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน และโดยเฉพาะในประเด็นที่เป็นปัญหาความขัดแย้งและมักมีความเห็นอย่างสุดโต่ง (Extreme) เป็นขาทับตึกเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่อาจมีสื่ออยู่ตรงกลางก็ได้ กระบวนการดังกล่าวจะต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งยังเป็นการช่วยยกระดับของประเด็นปัญหาให้กลายเป็นประเด็นของสาธารณะ (public debate) ที่มีใช้เพียงต้องการการทำความเข้าใจร่วมกันสำหรับทุกฝ่ายอย่างสร้างสรรค์ (dialogue not debate) เท่านั้น แต่ยังเป็นการตัดสินใจทางออกที่ดีที่สุดร่วมกันจากการไตร่ตรองอย่างรอบด้าน (Public deliberation) และเติมพร้อมไปด้วยความรับผิดชอบร่วมกันในผลของการกระทำ

3) มิใช่เพียงแนวคิดตะวันตกแต่มีรากฐานภูมิปัญญาตะวันออก

แนวคิดเรื่องประชาสังคมในบริบทใหม่นี้ อาจกล่าวได้ว่ามีความเชื่อมโยงกับกระแสและความเคลื่อนไหวในระดับสากลอยู่มีใช่น้อย แนวคิดและหนทางสร้างสรรค์ในด้านต่าง ๆ นั้นคงจะต้องเป็นการเรียนรู้อย่างผสมกลมกลืนกับบริบทหรือเงื่อนไขของสังคมไทยเราด้วยเช่นกัน และหากจะกล่าวไป สิ่งที่จะต้องทบทวนทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งก็คือในด้านระบบคุณค่าและรากฐานแห่งสังคมตะวันออกที่มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม สืบทอดทั้งวิถีคิด และวิถีปฏิบัติกันมาอย่างยืนยาว ไม่ว่าจะเป็นขั้วหรือถูก จะมีข้อเด่นหรือข้อด้อยอย่างไรก็ตาม การเรียนรู้และทำความเข้าใจในรากฐานแห่งภูมิปัญญาตะวันออก หรือภูมิปัญญาแบบไทย ๆ ที่มีพุทธศาสนาเป็นแก่นแกนฝังรากอยู่ ก็นับว่าเป็นภารกิจที่จะต้องทำให้เกิดความเข้าใจถ่องแท้ ระบบความสุข ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ และการให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่ในรากทางวัฒนธรรมเหล่านี้คือสิ่งที่จะต้องเชื่อมต่อ นำมาเป็นพลังแห่งกระบวนการประชาสังคมที่มีความหวัง

และหากพิจารณาในมุมมองจากพื้นที่จากท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น เรายังพบรากฐานในเชิงวัฒนธรรม วิถีความเป็นอยู่และภูมิปัญญาอันหลากหลาย ที่ซึ่งกระบวนการพัฒนาประชาคมจังหวัดจะต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อเลือกสรรและสร้างโอกาสในการนำมาสืบสานใช้ประโยชน์ต่อกระบวนการ

4) พื้นที่สาธารณะ เครื่องมือและการสร้างสรรค์ (Civic Infrastructure/Tool and Innovation)

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคม (Strong Community and Healthy Public Life) จะต้องให้ความสำคัญต่อ Civic Infrastructure ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะหมายรวมถึงเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาสังคม ที่เชื่อมโยงกันอยู่บนช่องทางการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ ที่เป็นพื้นที่ทางสาธารณะ (public space) และรวมถึงการจัดการหรือกระบวนการที่จะทำให้ผู้คนมาพบปะพูดคุย ทำกิจกรรมร่วมกันหรือติดต่อสัมพันธ์กัน เช่น ฟอรัมในรูปแบบต่าง ๆ สภากาแฟ ศูนย์ประสานงาน รวมถึงสภาพวิถีชีวิต/กิจกรรมแบบไม่เป็นทางการอื่น ๆ อาทิ งานนิทรรศการ การแข่งขันกีฬาของชุมชน ซึ่ง Ray Oldenburg (ใน David Mathews, 1996) เรียกว่า “great good places” ของความเป็นชุมชน สภาพชีวิต/กิจกรรมดังกล่าวอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม อย่างไรก็ตามลักษณะของการพบปะกันดังกล่าวจะต้องมีนัยของการมีส่วนร่วมในระดับที่กว้างขวางออกไปด้วย (การสร้าง public capital) กล่าวคือ การสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ของผู้คนในการเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือในการแก้ปัญหาของชุมชนหรือการสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ซึ่งย่อมเปิดโอกาสให้กับคนทั่วไป (strangers) ที่สนใจในเรื่องเดียวกันเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และจากความสำคัญดังกล่าวการสำรวจในเรื่อง public space จึงอาจเป็นจุดที่จะต้องคำนึงถึงในระยะเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ประชาคม/ประชาสังคม

กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมต่าง ๆ ซึ่งก่อตัวขึ้นในระยะแรก อาจเป็นเพียงกลุ่มในลักษณะเฉพาะกิจ ต่อมาจึงค่อย ๆ หาหนทางที่จะพาให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น รวมทั้งมีการพัฒนารูปแบบขององค์กรให้มีความยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ทำหน้าที่ในการประสาน (umbrella organizations or boundary spanners) ระหว่างกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการส่งเสริมให้มีการพูดคุยเรื่องนี้ในระดับที่กว้างขวางขึ้น การร่วมผลักดันในระดับนโยบาย การพัฒนานักประชาสังคมหรือ civic leader การเสริมในเรื่องเทคนิค/เครื่องมือในการทำงาน การเสริมสร้างเครือข่ายและช่องทางการสื่อสารแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (communication infrastructure) ตลอดจนการแบ่งปันทรัพยากร เป็นต้น การพัฒนาในเรื่องเทคนิค เครื่องมือต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้น มักเป็นประเด็นที่ถูกกละเลยหรือให้ความสำคัญน้อย เพราะดูเป็นเรื่องรายละเอียดปลีกย่อย การจัดเวทีประชุมสัมมนาและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลาย ๆ ครั้ง หลาย ๆ โอกาสจึงไม่สามารถดึงพลังและศักยภาพของผู้คนที่เข้ามาอยู่ในกระบวนการได้อย่างเต็มที่ ขาดการเตรียมการที่ดี ขาดการจัดวางที่รอบคอบลึกซึ้ง ทำให้ผลที่ได้ไม่สามารถสร้างพลังสร้างสรรค์ต่อเนื่องได้ คนจัดก็เหนื่อยล้าเสียแรงไปโดยเปล่าประโยชน์

นอกจากนี้การทำงานทางสังคมต้องอาศัยนวัตกรรมใหม่ ๆ ในแง่ที่เราจำเป็นต้องตั้งคำถามอยู่เรื่อย ๆ ว่า สังคมข้างหน้าจะเป็นอย่างไร เพื่อจะได้ปรับตัวได้ทัน ซึ่งปัจจัยภายนอกไม่ว่าจะเป็น การเมือง วัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อขบวนการประชาสังคมไม่น้อย การที่เราพยายามเข้าใจสังคมและหาทางที่จะมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นสิ่งที่ดีกว่ามีเหตุการณ์ขึ้นแล้ว

ค่อยมีปฏิริยาต่อมัน เราต้องเป็นฝ่ายรุกไปข้างหน้าดีกว่าเป็นฝ่ายโต้ตอบ (ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ ใน เฉลิมชัย ทองสุขและคณะ (บก.), 2539)

5) สื่อท้องถิ่น (Local Media)

ระบบการสื่อสารนับว่ามีความสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้เกิดการแพร่ขยายความรู้และยกระดับสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ให้เกิดความตื่นรู้ตระหนักถึงภาระหน้าที่ในการสร้างความเป็นชุมชน/ประชาสังคมร่วมกัน สื่อจะมีบทบาทในการทำให้เรื่องราวกลายเป็นเวทีสาธารณะ (Public Dialogue) อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมารวมทั้งเน้นให้ความสำคัญของสื่อส่วนกลางเพียงไม่กี่ชนิด แต่สื่อสารมวลชนที่ยังถูกละเลยและมีส่วนร่วมในกระบวนการประชาสังคมและที่ต้องการเน้นย้ำในที่นี้คือสื่อระดับท้องถิ่น ที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวที่ใกล้ตัวในระดับพื้นที่หรือภูมิภาค เราคงต้องร่วมคิดร่วมพัฒนาและใช้ช่องทางสื่อท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีอยู่มากพอสมควรให้กลับมาเป็นพลังสร้างสรรค์ เป็นช่องทางแห่งการสื่อสารของพลเมืองที่มีชีวิตชีวาต่อไป

6) ประเด็นสาธารณะ (Public Discourse)

ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายของบรรดาแนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม จึงยังคงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาศึกษา ทบทวนกันอย่างจริงจัง ในฐานะที่เป็นวาทกรรม (discourse) ซึ่งเป็นเรื่องของการกำหนดเอกลักษณ์หรือสร้างความหมายให้กับ “ประชาสังคม” อันมีลักษณะไม่ตายตัวหรือหยุดนิ่ง เพื่อเปิดประเด็นในการสนทนาและมุมมองใหม่ ๆ สำหรับแนวทางในการพัฒนาประชาสังคมให้กว้างไกลออกไป และช่วยชี้ให้เห็นว่า “ประชาสังคม” มิใช่เรื่องแคบ ๆ โดยตัวของมันเองเป็นเวทีใหม่สำหรับการต่อสู้ในสังคมที่หลากหลายและรอบด้าน เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายและการดำรงอยู่ของประชาสังคมในรูปของวาทกรรม ช่วยให้เกิดมุมมองที่อาจแตกต่างไปจากที่เคยดำรงอยู่ อันจะเป็นพื้นฐานของการขบคิดและนำไปสู่การพัฒนาวาทกรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาสังคมที่วิพากษ์และท้าทาย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540)

7) ต้องสร้างองค์ความรู้คู่การปฏิบัติ

การสร้างความรู้คู่การปฏิบัติย่อมเป็นแนวทางที่จะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมมีความมั่นใจพอที่จะเผชิญกับความท้าทายในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยวิทยาการ/ความรู้อันหลากหลาย ไม่หยุดชะงัก วินัยในการศึกษาวิจัยจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม นอกจากนี้การแสวงหาหรือสร้างองค์ความรู้ดังกล่าว จำต้องนำมาปรับใช้กระบวนการหรือวิถีปฏิบัติ ที่มุ่งให้เกิดการร่วมรับรู้ การคิด การตัดสินใจบนวิถีทางประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเพียงการทบทวนทำความเข้าใจต่อลักษณะและองค์ประกอบ ตลอดจนวิสัยของความเป็นประชาคม/ประชาสังคมในเบื้องต้นจากแนวคิดที่มีผู้นำเสนอไว้ ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การกำหนดกรอบในการวิเคราะห์กระบวนการประชาคมจังหวัดในตอนต่อไป โดย

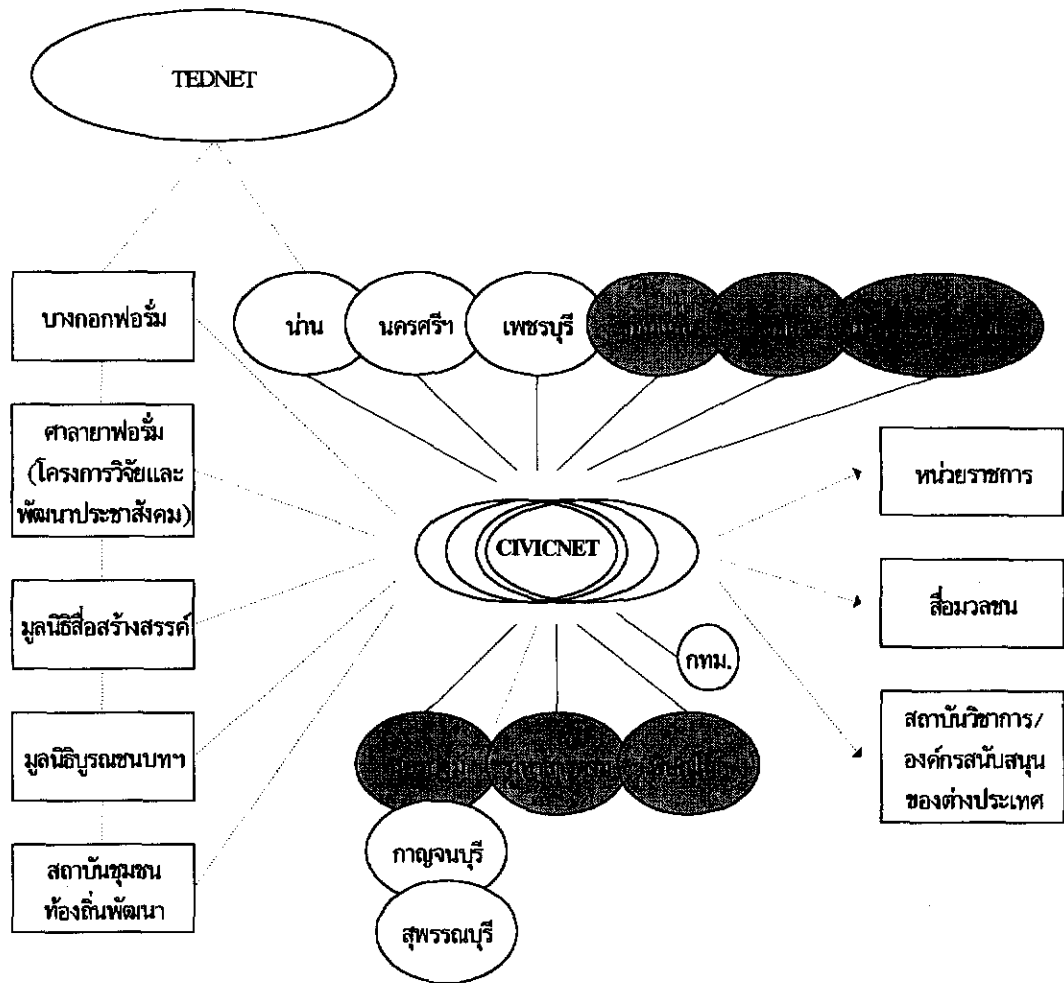
จะผนวกเข้ากับลักษณะร่วมและองค์ประกอบของประชาคมบางประการที่ได้จากอุปสรรคของ
ขบวนการประชาคมจังหวัดที่เป็นกรณีศึกษาซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2. กรณีศึกษาเบื้องต้นของขบวนการประชาคมจังหวัด

ข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย (TEDNET) ที่ถือกำเนิดขึ้นในปี
2538 อันเป็นการรวมตัวของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน ได้เข้าดำเนิน
กิจกรรมงานเวทีสิ่งแวดล้อมไทยที่มีการจัดต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2533 โดยที่งานเวที
สิ่งแวดล้อมไทย '39 ภายใต้แนวคิด “ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน” นับเป็นปฐมบทที่
TEDNET เข้ามามีบทบาทผลักดันแนวคิดประชาสังคมและแนวทางการดำเนินงานประชาคมอย่าง
จริงจัง โดยร่วมมือกับกลไกภาคของ กป.อพช. และเครือข่ายกลุ่มองค์กรประชาชนที่ดำเนิน
กิจกรรมความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอยู่แล้วเป็นจุดเริ่มต้นใน 6 จังหวัดนำร่อง
คือ น่าน เพชรบุรี ขอนแก่น นครศรีธรรมราช สงขลา และนครสวรรค์-อุทัยธานี

และนับจากจุดเริ่มต้นดังกล่าว งานทางด้านการสร้างองค์ความรู้ซึ่งทุกฝ่ายต่างก็เล็งเห็นถึง
ความสำคัญที่จะต้องสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมที่เกิดขึ้นจริง
จึงได้รับการปูแนวทางพร้อม ๆ กันมาแต่เริ่มต้น ทั้งนี้ โดยมีโครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม
ของมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือข้างต้น ซึ่งได้มีการเริ่มต้นทำงานร่วมกับ
ประชาคมจังหวัด 3 จังหวัด คือ น่าน เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช และจนกระทั่งเมื่อประมาณ
กลางปี 2540 กระบวนการทำงานของเครือข่ายในส่วนกลางและในระดับจังหวัดก็เริ่มมีความ
ชัดเจนมากขึ้น บางจังหวัดเกิดแผนงาน แผนกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการ
จัดปรับระบบการประสานระหว่างกันใหม่ เกิดรูปแบบการประสานงานใหม่เรียก
“ข่ายการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม” (CIVICNET) ขึ้นมาเป็นส่วนเชื่อมต่อที่สำคัญของ
ขบวนการ

การนำเสนอในส่วนนี้จะมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอกรณีศึกษาเบื้องต้นของขบวนการ
ประชาคมจังหวัดในพื้นที่ที่นอกเหนือไปจาก 3 จังหวัดนำร่องดังกล่าว ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนา
พุ่มพริกและพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นประชาคมจังหวัด ได้แก่ นครสวรรค์-อุทัยธานี สงขลา
ขอนแก่น นครปฐม พิษณุโลก และมหาสารคาม (ดูแผนภาพที่ 1 ประกอบ) โดยมุ่งไปที่การมอง
ถึงการก่อตัวของกลุ่ม/องค์กรประชาสังคม ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น ตักยภาพหรือต้นทุนในการ
พัฒนาของจังหวัด จุดอ่อนหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนการเชื่อมโยงเครือข่ายของขบวนการ
เคลื่อนไหวประชาสังคมทั้งในส่วนกลางและระหว่างพื้นที่ ซึ่งประสบการณ์และบทเรียนซึ่งเกี่ยว
ได้นี้ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อการเริ่มต้นของประชาคมจังหวัดในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

แผนภาพที่ 1 ข่ายประชาคมและจังหวัดที่เป็นกรณีศึกษา

อย่างไรก็ตามมีข้อพึงสังเกตด้วยว่าคำที่ใช้เรียกกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมหรือประชาคม จังหวัดเหล่านี้ ทั้งที่พื้นที่กำหนดขึ้นเรียกเองหรือถูกเรียกก็ตาม อาจมีความแตกต่างกันไป อันสะท้อนถึงจุดกำเนิดหรือลักษณะของการรวมตัว การก้าวอย่างอย่างระมัดระวังในแง่ที่ไม่ต้องการถูกตีป้ายเป็น “ประชาคมจังหวัด” แต่ต้องการเวลาสร้างตัวตนของตนขึ้นมา ซึ่งในทีนี้ย่อมจะให้ความสำคัญต่อเนื้อหาสาระของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญไม่ว่าพื้นที่นั้นจะเรียกว่า “ประชาคมจังหวัด” หรือไม่ก็ตาม

2.1 กรณีศึกษาความเคลื่อนไหวประชาคมจังหวัด

สงขลาประชาคม

กลุ่ม/องค์กรประชาชนในสงขลา มีความตื่นตัวในการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นจากกลุ่มรักบ้านเกิดที่สานต่อกิจกรรมมานานด้วยโครงการโลกสดใสในบ้านเกิด ขยายขยายเชื่อมโยงทั้งภาครัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน เยาวชน พลเมืองเด็ก สงขลาฟอรัม โดยผ่านประเด็นปัญหาและความสนใจร่วม กิจกรรม ผู้คน และกลไก การประสานงาน ทำให้เห็นการปรากฏตัวและความเคลื่อนไหวอย่างตื่นตัวของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องบนสำนึกของความเป็นพลเมืองที่ถือเรื่องของบ้านเมืองเป็นเรื่องของตน และต้องเข้ามามีสิทธิ์มีส่วนในการกำหนดทิศทาง ความเป็นไปของบ้านเมืองหรือท้องถิ่นตน อาทิ กลุ่มแลใต้เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบ กลุ่มรักคูขุด กลุ่มรักคลองลำโรง กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

ความที่สงขลาเป็นเมืองศูนย์กลางของภาคใต้ จึงกลายเป็นแหล่งสะสมปัญหาจากการพัฒนาและเติบโตของเมืองของจังหวัดไปพร้อมกันด้วย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งประเด็นปัญหาต่างๆ ได้กลายเป็นประเด็นปัญหาร่วมของทั้งภาคเมืองและชนบท และช่วยกระตุ้นผู้คนจากทุกภาคของสังคมเข้ามาเกาะเกี่ยวกัน เช่น กลุ่มสื่อ สมาพันธ์ครู กลุ่มข้าราชการ พลเมืองอาวุโส กลุ่มนักวิชาการ เป็นต้น

ความเคลื่อนไหวของสงขลาที่มีจุดสำคัญที่น่าสนใจคือ การให้ความสำคัญกับสื่อท้องถิ่น ในปี 2530 กลุ่มคนทำสื่อที่มีพื้นเพในสงขลาได้รวมตัวกันผลิตสารคดีสั้น “โลกสดใสในบ้านเกิด” ออกอากาศทางคลื่นวิทยุยอดนิยมในสงขลา-หาดใหญ่ ซึ่งต่อมาสื่อเล็กๆ นี้ได้ช่วยร้อยใจ รวมพลังคนรักบ้านเกิดหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน จนกระทั่งในปี 2534 จากรายการวิทยุก็พัฒนามาเป็น “โครงการโลกสดใสในบ้านเกิด” ประจำปี ซึ่งเป็นเวทีความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมของสงขลาที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่ทำงานสร้างสรรค์ถิ่นฐานบ้านเกิดของตนได้บอกเล่าเก้าสิบ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพันธมิตร รู้ว่าใครทำอะไรที่ไหน เพื่อจะได้หนุนเสริมหรือช่วยเหลือกันต่อไป ปัจจุบันการรวมกลุ่มของ “คนรักบ้านเกิด” ในนามคอร์ เติโอ ภายใต้สโลแกน “กลุ่มวิทยุสร้างสรรค์ เพื่อคนรักบ้านเกิด” กลายเป็นศูนย์กลางที่ทำหน้าที่รายงานกิจกรรมความเคลื่อนไหว ที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนโยงใยไปสู่กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันอื่นๆ และนอกเหนือจากสื่อวิทยุแล้วยังมีสื่อในรูปแบบอื่นๆ อีกจำนวนไม่น้อย เช่น วารสารแลใต้ จดหมายข่าวของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น ที่ช่วยเป็นกระบอกเสียงให้กับความเคลื่อนไหวตื่นตัวและริเริ่มสร้างสรรค์ของภาคประชาชนในสงขลาและจังหวัดใกล้เคียง

การดำเนินงานของสงขลาประชาคมยังมุ่งทำงานเชิงรุก ในแง่ที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มเด็กเยาวชน โดยไม่ละเลยที่จะเชื่อมโยงความคิดและกิจกรรมระหว่างผู้ใหญ่สู่พลเมืองเด็ก ด้วยความเชื่อมั่นว่า พลังของพลเมืองเด็กคือพลังแห่งอนาคตของสังคมไทย ทำให้ “ศูนย์ส่งเสริมเยาวชนสมิหลา” ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2536 โดยเป็นการรวมตัวของเด็กและเยาวชนจากหลายสถานศึกษา เข้ามาร่วมเป็นคณะทำงานและมีผู้ใหญ่ใจดีจากหลายสาขาอาชีพเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาพัฒนามาเป็น “ศูนย์ส่งเสริมพลเมืองเด็กจังหวัดสงขลา” ในปัจจุบัน กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการจัดค่ายและเวทีแห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ตลอดจนฝึกอบรมความรู้เพื่อความเป็นพลเมือง (Civic Education) ที่มีคุณภาพในอนาคต

นอกจากนี้การรวมตัวกันในลักษณะเวทีของพลเมือง ในชื่อ “สงขลาฟอรั่ม” ยังถือเป็นเวทีแห่งประชาคมเมืองสงขลา อันเป็นที่ทางของการมาร่วมคิด ปรับสารทุกข์สุกดิบ เปิดการสนทนาแลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนใจของคนสงขลา ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ อาทิ ปู่เลื้อยเสวนา การสนทนาริมระเบียง ในพื้นที่ชุมชน ริมทะเลสาบ เป็นต้น เวทีดังกล่าวสร้างผลสะท้อนได้ไม่น้อยในการจูงประกายให้คนสงขลาหันมาติดตามข่าวความเคลื่อนไหวของการพัฒนาท้องถิ่นตน โดยเฉพาะที่ฮือฮาที่สุดคือ ปู่เลื้อยเสวนาเรื่อง “อุโมงค์ลอดทะเลสาบสงขลา คนสงขลาจะได้อะไร?” ซ้ำยังเป็นการช่วยกระตุ้นเตือนผู้มีอำนาจ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้เข้าร่วมในการจัดเวทีประชาพิจารณ์ในเรื่องนี้ด้วย

การเชื่อมโยงของกลุ่ม/องค์กรในสงขลา เป็นการเชื่อมโยงกันบนประเด็นปัญหาร่วมของกลุ่มน้ำทะเลสาบ การเชื่อมโยงปัญหาของชนบท-เมือง อย่างไรก็ตามประเด็นปัญหาที่ประชาคมสงขลา มองว่าเป็นจุดอ่อนในการทำงานก็คือ การฉีกกำลังยังอ่อน ทั้งในแง่ของการจัดการ ทุนที่กระจุกกระจาย การทำงานวิชาการ/เอกสารเผยแพร่ยังไม่เข้มข้นจริงจัง และวิสัยทัศน์จังหวัดก็ยังมีช่องว่างอันเนื่องมาจากความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนและประเด็นปัญหา และความถนัดของแต่ละกลุ่ม/องค์กร (พรณิภา โสทธิพันธุ์, 2540 และข่ายการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2540)

ประชาคมสี่แยกอินโดจีน

เวทีสองแควเสวนาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งจัดโดย 4 องค์กรของจังหวัดพิษณุโลกคือ สำนักงานควบคุมโรคติดต่อเขต 9 กลุ่มสร้างสรรค์ประชาธิปไตย สมาคมทนายความ และคณะกรรมการนิสิต MBA มหาวิทยาลัยนเรศวร ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของประชาคมพิษณุโลกในชื่อของ “ชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีน หรือ ช.พ.อ.” ในราวต้นปี 2540 ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของนักวิชาการ ข้าราชการ นักธุรกิจ นักพัฒนา นักการเมือง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่สนใจจำนวนหนึ่ง ในลักษณะชุมชนวิชาการโดยยึดกุมเนื้อหาหลักในเรื่องการพัฒนาพื้นที่กลุ่มจังหวัดสี่แยกอินโดจีน และในเชิงกระบวนการทำงานเน้นที่การทำงานเชิง

พหุภาคีที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างบุคคลและองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการจัดการเพื่อนำความรู้ไปประสานการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

การดำเนินงานของชมรมฯ อยู่ในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งปัจจุบันมีทั้งสิ้น 11 คน และประกอบด้วยสมาชิกกว่า 200 คน มีการจัดประชุมทุกเดือน ตลอดจนการประชุมระดมสมองอีกหลายครั้ง การเกิดขึ้นของ ช.พ.อ. ยังเป็นชนวนสำคัญที่สร้างความตื่นตัวในการรวมกลุ่มลักษณะเดียวกันนี้ของจังหวัดในพื้นที่สี่แยกอินโดจีนอีก 5 จังหวัด ซึ่งเป็นเครือข่ายพันธมิตรที่คาดว่าจะถูกพัฒนาไปเป็นประชาคมสี่แยกอินโดจีน อันเป็นประชาคมในลักษณะกลุ่มจังหวัด ได้แก่ สุโขทัย อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และพิจิตร

แนวคิดในการเคลื่อนไหวของ ช.พ.อ. อยู่บนหลักการหรือระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญต่อการใช้ธรรมะเป็นอำนาจ สำนักพลเมืองคือวิญญาณของประชาคม อุดมการณ์ร่วมคือแรงขับเคลื่อนของประชาคม ความรู้คือประทีปนำทาง กลุ่มแกน (Core group) คือหัวใจในการประสานงานของเครือข่าย การระดมสรรพกำลังทั้งสังคม มีศึกด้านเดียวคือความด้อยพัฒนา การค้นคว้าทดลองให้รู้จริงในพื้นที่หนึ่งจำเป็นต่อการขยายผลในภายหลัง (ทะเลาะจุดหนึ่งเพื่อทะเลาะทั้งแนว) ขวัญและกำลังใจต้องสั่งสม และการเคลื่อนไหวบนพื้นฐานของการให้ความสำคัญต่อกลุ่มนำที่มีความรู้จริง รวมทั้งการสนับสนุนจากรัฐ อุดมการณ์ร่วมกัน มีขั้นมีตอน และความแน่วแน่มั่นคงถือเป็นองค์ประกอบของความสำเร็จ

การตระหนักว่า การเคลื่อนไหวโดยปราศจากฐานของความรู้ย่อมตั้งอยู่บนความไม่มั่นใจ ดูไร้ทิศทางและไร้พลัง การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาจึงให้ความสำคัญต่องานเชิงวิชาการและการศึกษา หาความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเข้มข้น ทั้งยังเป็นการช่วยกระตุ้นหรือสร้างแรงบันดาลใจกับสังคมได้อีกด้วย ซึ่งที่ผ่านมา ช.พ.อ. ได้ผลิตเอกสารเผยแพร่ออกมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นจดหมายเปิดผนึกที่ร่วมในการผลักดันการร่างรัฐธรรมนูญในช่วงที่ผ่านมา การจัดพิมพ์หนังสืออันเป็นผลจากการจัดเวทีเสวนา นอกจากนี้ ยังริเริ่มโครงการพิษณุโลกคดีศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการทำงานภายใต้หัวข้อ “พิษณุโลก 2020 : วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนา” โดยแบ่งการศึกษาเป็น 6 ด้านคือ 1) การพัฒนาเกษตรกรรม 2) การพัฒนาอุตสาหกรรม ท่องเที่ยวและบริการ 3) เมืองน่าอยู่ 4) การพัฒนาสังคม การเมือง ความมั่นคง 5) การพัฒนาการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ 6) การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและพลังงาน

สมัชชานครปฐม

สมัชชาจังหวัดนครปฐม เป็นหน่ออ่อนประชาสังคมที่เป็นการรวมตัวกันของชาวนครปฐมที่สืบเนื่องมาจากเมื่อครั้งการรณรงค์ร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งต่อมาได้ขยายบทบาทมาทำงานในการสร้างความร่วมมือเพื่อการพัฒนาจังหวัดภายใต้สโลแกน “สร้างความร่วมมือที่หลากหลาย บนความแตกต่าง แต่ไม่แตกแยก พัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม” การดำเนินงานอยู่ในรูปสมัชชา มีคณะกรรมการดำเนินงานและผู้ประสานงาน ที่ผ่านมามีการจัดเวทีสัมมนาและการประชุมกลุ่มผู้สนใจอันประกอบด้วยพ่อค้า นักวิชาการ ชาวบ้าน และผู้สนใจ เข้ามาร่วมกันสมัชชาฯ มีการประชุมทุกวันเสาร์แรกของทุกเดือน ณ โรงแรมเวล จังหวัดนครปฐม ล่าสุดมีการเตรียมโครงการฟื้นฟูสะพานเจริญศรีศรธา 80 ปี อันเป็นสถานที่ที่เป็นเอกลักษณ์และทรงคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ของเมืองควบคู่มากับองค์พระปฐมเจดีย์ และอยู่ในระหว่างการศึกษาข้อมูล เพื่อผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน โดยคาดว่าจะกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยหลอมรวมใจคนเมืองนครปฐมให้เข้ามาร่วมรับรู้และเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของเมืองต่อไป

การปรับตัวและขยายบทบาทของกลุ่ม สมัชชาจังหวัดนครปฐม อาจดูเหมือนจะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้ เนื่องจากการเชื่อมั่นว่าจะต้องมียะแห่งการสั่งสมเรียนรู้ การขยายตัวอย่างรวดเร็ว อาจไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพได้ จุดนี้นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจในกระบวนการพัฒนาเชิงองค์กรอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มสมัชชาจังหวัดนครปฐมนั้น ถือเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการทำงานรณรงค์ทางการเมือง แต่กำลังปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ที่สำคัญมาสู่เรื่องประชาสังคม กระบวนการนี้จึงน่าสนใจและคงให้การเรียนรู้อย่างมากในอนาคต

นครสวรรค์-อุทัยธานี

กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมของนครสวรรค์-อุทัยธานียังอยู่ในระหว่างการแสวงหาพันธมิตรและการสร้างเครือข่าย ที่ผ่านมามีการจัดประเด็นร่วมกันในเรื่องสิ่งแวดล้อม ต้นปี 2540 กลุ่มคนรักปากน้ำโพซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรในจังหวัดนครสวรรค์จัดประเด็นเรื่องการอนุรักษ์บึงบอระเพ็ดซึ่งเกิดความเสื่อมโทรมลงอย่างมาก ที่ผ่านมามีการจัดกิจกรรม อาทิ งานวันดอกบัวบาน เพื่อดึงความสนใจของสาธารณะโดยแสวงหาความร่วมมือกับภาคราชการในจังหวัด ตั้งภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษาเข้าเป็นแนวร่วม ซึ่งส่งผลสะท้อนให้เกิดความสนใจในเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง เกิดการพัฒนาพื้นที่บางส่วนของบึงสำหรับใช้ในการฝึกอบรมจัดค่ายเยาวชนเพื่อพัฒนาจิตสำนึกเยาวชนและนักเรียนจากโรงเรียนรอบ ๆ บึง ซึ่งดำเนินมาแล้ว 7 รุ่น ซึ่งคาดว่าจะจุดนี้จะเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญในการสร้างความร่วมมือกับชุมชนรอบ ๆ บึง ซึ่งมีอยู่ประมาณ 5,000 ครอบครัว

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมพะเยา ในจังหวัดอุทัยธานี เป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำงานเข้มข้นมาโดยตลอด อาทิ กิจกรรมด้านการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น ผลักดันเรื่องการทำระบบบำบัดน้ำเสียของเมือง การรณรงค์เรื่องการใช้วัสดุธรรมชาติในการทำพวงหรีดและงานลอยกระทง การจัดระเบียบตลาดนัดในวัด เป็นต้น กิจกรรมการพัฒนาคน อาทิ โครงการค่ายเยาวชน โครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติ โครงการการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ (การศึกษาระบบนิเวศในนาข้าวที่โรงเรียนบ้านหนองหมู) รวมทั้งกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ อุทัยธานี พิจิตร โลก ดาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ล่าสุดมีการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการระดมทุนและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะในโครงการศิลปินรักษ์ผืนป่าตะวันตก

อุปสรรคของการดำเนินงานที่สะท้อนขึ้นมาเป็นประเด็นหลัก เป็นเรื่องของข้อจำกัดของการทำงานในลักษณะอาสาสมัคร ทำให้การประสานงานผลักดันแนวคิดกิจกรรมทำได้ไม่เต็มที่

ประชาคมขอนแก่น

ขอนแก่นเป็นเมืองศูนย์กลางของภาคอีสาน ภาคประชาชนในระดับรากหญ้าได้เคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของตนเองมานาน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กรณีน้ำพอง ปัญหาชุมชนแออัดในเมือง ซึ่งได้มีการเชื่อมต่อกับกลุ่ม/องค์กรเป็นเครือข่าย “สหชุมชนนครขอนแก่น” กลุ่มนักวิชาการประชาธิปไตยและองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกันจัดกิจกรรมในชื่อของขอนแก่นฟอรัม จับประเด็นพูดคุยเรื่องสิทธิ โดยมีชายขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านเป็นกำลังสำคัญ เช่นเดียวกันในเรื่องประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม กิจกรรมของกลุ่มเด็ก เยาวชน และครูนับเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์ท้องถิ่นที่บรรสานสอดคล้องมาอย่างต่อเนื่อง

ความเคลื่อนไหวเรื่องประชาคมจังหวัดเริ่มต้นเมื่อสภาพัฒนาฯ ลงไปจับมือกับทางจังหวัดเพื่อผลักดันให้ขอนแก่นเป็นประชาคมจังหวัดนำร่องแต่ไม่ก่อผล ต่อมามหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยนพ.วันชัย วัฒนศัพท์ ได้เข้ามามีบทบาทเป็นหัวขบวนทำให้ความเคลื่อนไหวเรื่องประชาคมจังหวัดคึกคักขึ้น มีการจัดประชุมทำความเข้าใจและร่วมสร้าง “ประชาคมนครขอนแก่น” โดยพยายามกระตุ้นสำนึกของประชาชนและชี้ให้เห็นภาพรวมด้านศักยภาพและปัญหาทั้งภายในและผลกระทบจากภายนอกที่จะมีต่อขอนแก่นในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาของภาคอีสาน โดยเฉพาะนครขอนแก่นมีปัญหาร่วมกันหลายอย่างภายในขอบเขตของเมืองที่ชัดเจน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาเมือง การขาดพื้นที่สีเขียว ปัญหาจราจร รวมทั้งวิกฤตการณ์ของคนจากภาคเมืองและอุตสาหกรรม อพยพกลับบ้านที่กำลังเกิดตามมา เป็นต้น ที่ผ่านมามีการแสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนจากต่างประเทศ ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ “วิสัยทัศน์นครขอนแก่น 2550” ซึ่งนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาใน 3 ด้าน คือ

การพัฒนาคนให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น การทำให้นครขอนแก่นเป็นเมืองที่สะอาด น่าอยู่ และการส่งเสริมเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ตลอดจนการกำหนดแผนงานโครงการที่จะดำเนินการร่วมกัน ได้แก่ การตั้งกองทุนพัฒนาประชาคมจังหวัดขอนแก่น การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาคนขอนแก่น โครงการขอนแก่นสีเขียว เป็นต้น โดยการประชุมดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมอย่างกว้างขวาง อาทิ หอการค้า, เทศบาล, ผู้นำชุมชนสหชุมชนเครือข่าย, สโมสรไลออน, โรตารี, ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา, ธนาคารแห่งประเทศไทย, กป.อพช., ผังเมือง และสื่อมวลชน เป็นต้น

ประชาคมจังหวัดมหาสารคาม

ประชาคมจังหวัดมหาสารคามก่อรูปขึ้นภายใต้การผลักดันของ Civic Leader คนสำคัญ คือ คุณอำนวย ปะติเส จากการเริ่มตั้งคำถามต่อเรื่องการพัฒนาจังหวัดและคิดว่าประชาคมจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การแก้ปัญหาและการพัฒนาจังหวัดได้ โดยมองว่าสาเหตุที่ทำให้จังหวัดไม่เจริญเติบโตก็คือการขาดระบบการประสานงานและการจัดการที่ดี ทำให้ไม่เกิดความร่วมมืออย่างจริงจังในการทำงานไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามและเห็นว่ามหาวิทยาลัยควรจะมีบทบาทในส่วนนี้ จึงเสนอให้มีการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อพัฒนามหาสารคาม เพื่อทำหน้าที่วิจัย พัฒนาและส่งเสริมกระบวนการพัฒนาจังหวัดร่วมกันขึ้น ในระยะเริ่มต้นทางจังหวัดโดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งดูแลสายงานพัฒนาชนบททำหน้าที่เป็นประธาน แต่งานเดินหน้าไปได้ไม่มากนักเพราะติดภารกิจทางราชการ อย่างไรก็ตามในช่วงนั้นก็มีความพยายามผลักดันการทำงานผ่านทางองค์กรชุมชนทำให้มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันอยู่

ในกระบวนการทำงาน ได้ใช้งานวิชาการเป็นกลไกที่จะช่วยปลุกสำนึกของคนในจังหวัด โดยเริ่มต้นจากคนชั้นกลางในเมืองก่อนแล้วจึงค่อยกระจายออกไป เกิดเป็นแกนนำกลุ่ม 8 กลุ่มที่เปิดประเด็นพบปะพูดคุยและการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาจังหวัด อาทิ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะประเด็นด้านเศรษฐกิจ ได้ริเริ่มให้มีการจัดทำตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP) ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในจังหวัด เพื่อให้ได้ตัวเลขรายได้ที่แท้จริง และเห็นว่าจุดนี้น่าจะเป็นจุดที่ช่วยขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจของจังหวัดบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง และการระดมศักยภาพของจังหวัดในการพึ่งตนเองทางวิชาการและการวางแผนพัฒนาจังหวัด ล่าสุดมีการจัดกิจกรรมที่ใช้พลังทางวัฒนธรรม ในงาน “สืบสานตำนานเมือง” เพื่อย้อนรอยประวัติศาสตร์ตำนานเมือง และเป็นเวทีให้เกิดการพบปะของผู้คนในเมือง ซึ่งสามารถดึงความสนใจของผู้คนในเมืองมาร่วมงานอย่างสมัครใจได้ประมาณ 700 คน

บทวิเคราะห์จากการทำงานและการแลกเปลี่ยนของจังหวัดมหาสารคามชี้ให้เห็นว่า ความรู้ในการพัฒนาจังหวัดเป็นสิ่งที่มียู่แล้ว เพียงแต่ต้องการการจัดการให้คนในจังหวัดที่รู้นั้นพูดคุยแลกเปลี่ยนกันก็จะทำให้ได้คำตอบ และผลจากงานวิจัยจะเป็นตัวกระตุ้นหรือสร้างความตื่นตัวให้

กับสาธารณะ ซึ่งการสื่อสารออกไปในครั้งแรกทำผ่านการใช้อेกสารสิ่งพิมพ์ แต่ในที่สุดก็พบว่าสื่อวิทยุในคลื่น AM นับเป็นช่องทางการสื่อสารที่ได้ผลมากที่สุดช่องทางหนึ่ง (อำนวยการ ปะติเส, 2540)

2.2 บนเส้นทางประชาคมจังหวัด : บทเรียนเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ

ลักษณะและองค์ประกอบของประชาคมจังหวัดในแต่ละพื้นที่ อาจมีทั้งจุดที่ร่วม ๆ กันอยู่ และที่แตกต่างหลากหลายเป็นของเฉพาะแห่งเฉพาะที่ จุดประสงค์ในส่วนนี้จะเป็นการสังเคราะห์และถอดบทเรียนการทำงานของแต่ละกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมหรือประชาคมจังหวัดที่เป็นกรณีศึกษาข้างต้น โดยในที่นี้ได้ทดลองนำเสนอผ่านกรอบเงื่อนไขและองค์ประกอบของการพัฒนากระบวนการประชาคมจังหวัด ซึ่งปรับปรุงจากสิ่งที่นักคิดหลายท่านได้นำเสนอไว้ในตอนที่ 1 ผนวกกับบทเรียนที่ถูกถ่ายทอดขึ้นมาจากพื้นที่ ดังแสดงในตารางที่ 5 ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบการทำงาน รวมทั้งระดับของเงื่อนไขและองค์ประกอบของตัวต้นที่เป็นอยู่กับการพัฒนา/ปรับปรุงในเชิงคุณภาพต่อไป โดยการประเมินบทเรียนการพัฒนาของกระบวนการประชาคมจังหวัดในเบื้องต้นแสดงในตารางที่ 6 ซึ่งทั้งหมดนี้คาดว่าจะจะเป็นประโยชน์สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของข่ายประชาคมจังหวัดอื่น ๆ ที่จะเกิดตามมาในอนาคต

ตารางที่ 5 เงื่อนไขและองค์ประกอบของการพัฒนากระบวนการประชาคมจังหวัด

เงื่อนไข/องค์ประกอบ	เนื้อหา
วิสัยทัศน์ร่วม	เป้าหมาย/ทิศทางร่วม
ผู้นำ	- กระตือรือร้น - มีวิสัยทัศน์ - เชื่อมโยงภายนอก-ภายใน - จัดกระบวนการ - อื่นๆ
ประเด็นความสนใจร่วม	- เห็นกลุ่มเป้าหมายที่จะทำงานด้วย - ประเด็นหลากหลาย มุ่งประโยชน์สาธารณะ (ป่า เมือง แม่น้ำ ทะเลสาบ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเป็นชุมชน ฯลฯ) - ขอบเขตเชิงพื้นที่ (กลุ่มจังหวัด-จังหวัด-อำเภอ-ลุ่มน้ำ-อื่นๆ) - ขอบเขตเชิงวัฒนธรรม

ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหว-ปฏิบัติการ	• เคารพความแตกต่างหลากหลาย • ความรับผิดชอบ/ความรู้สึกเป็นเจ้าของ • ฉันทะ/สมัครใจ/จริงจัง/ทุ่มเททำงาน • สมานฉันท์ เอื้ออาทร • พลังทางวัฒนธรรม
การสื่อสาร/การสร้างข่ายความร่วมมือ	• แสวงความร่วมมือพหุภาคี (จัดความสัมพันธ์บนความแตกต่าง หลากหลาย) • การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information exchange) • เป็นช่วยการเรียนรู้-แลกเปลี่ยน เชื่อมคน-องค์กร/สถาบัน-สังคม (Public relation or Social communication) • แผนยุทธศาสตร์ร่วม • สื่อท้องถิ่นกับการให้การศึกษาสาธารณะ • ที่ทางสำหรับพบปะแลกเปลี่ยน (Physical public space)
สร้างความรู้คู่การปฏิบัติ	วิจัย/สร้างองค์ความรู้ • ถอดบทเรียนจากการปฏิบัติเพื่อสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหว • สร้างองค์ความรู้ใหม่ (วิจัยเชิงนโยบาย กระบวนการและการปฏิบัติการ) • พัฒนาศักยภาพในการแสวงหาข้อมูล ความรู้เชิงวิจัยและการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การปฏิบัติ • กระบวนการ (การมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ/กระบวนการกลุ่ม/เสริมเทคนิค/เครื่องมือทำงาน) • กิจกรรม (หลากหลาย/ดูต้นทุนการพัฒนา)
การบริหารจัดการ/การจัดตัวเอง (Self-Organisation)	• กลไกประสานงานระหว่างกลุ่ม-เครือข่าย • การสนับสนุนที่เป็นระบบ (ทุน/เครื่องมือ/ทรัพยากรอื่นๆ) • กลยุทธ์การทำงาน (ชั้นเชิง/ท่าที/จังหวะก้าว/ยุทธศาสตร์และแผนงานระดับพื้นที่/วิเคราะห์ actors) • ระบบงานอาสาสมัคร • พัฒนาคณรู้นใหม่/Civic leader • พัฒนาระบบการเรียนรู้ให้เป็นองค์กรเรียนรู้
ติดตาม ตรวจสอบ วัดผล (Monitoring & Evaluation)	• ผลสะท้อน • ตัวชี้วัด

1) วิสัยทัศน์ร่วม

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของประชาคมทั้งมวล จะช่วยให้เกิดการมองถึงเป้าหมายและทิศทาง ของขบวนการเคลื่อนไหว รวมทั้งเป็นความท้าทายที่กระตุ้นให้เกิดการคิด แสวงหาแนวทาง ที่ จะนำไปสู่จุดนั้น ซึ่งย่อมเป็นจุดร่วมที่จะดึงความร่วมมือจากภาคีประชาสังคมต่าง ๆ มาร่วมกันทำ งานด้วยความรู้ถึงความเป็นเรื่องของเรา เป็นของพวกเขา เป็นอนาคตของลูกหลานเรา

ประชาคมจังหวัดในแต่ละพื้นที่มักใช้เวทีช่วยกำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัด ซึ่งมักเกิดขึ้น ภายหลังจากที่เริ่มปรากฏตัวของกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมที่ริเริ่มจะเกาะเกี่ยวกัน นอกจากนี้ เวที วิสัยทัศน์ในหลายพื้นที่เป็นจุดประกายความสนใจของคนในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมคิดและร่วมมือกัน มากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นกรณีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ “วิสัยทัศน์นครขอนแก่น 2550” กรณีการจัด สัมมนา “วิสัยทัศน์สงขลา” เป็นต้น นับว่าได้ช่วยกระตุ้นความสนใจและความร่วมมืออยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ดี การสร้างวิสัยทัศน์มิได้เกิดขึ้นง่าย ๆ และที่ยากไปกว่านั้นคือการสืบต่อวิสัยทัศน์ที่มี ให้สามารถแปลงสู่การปฏิบัติและมีความยั่งยืนในแนวทางหรือทิศทางร่วมกันตลอดไป นอกจากนี้ ความซับซ้อนในเรื่องวิสัยทัศน์อีกด้านหนึ่งก็คือ วิสัยทัศน์นั้นมีสิ่งหยุดนิ่ง แต่มันจะต้องเคลื่อนไหว ไปตลอดเวลา ดังนั้น การทบทวนปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา นั้น นับเป็นความจำเป็นอีกด้านหนึ่งด้วยเช่นกัน

การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมของคนทั้งมวลนับเป็นความท้าทายอยู่มากไม่น้อย ดังนั้นเมื่อกล่าวถึง เรื่องวิสัยทัศน์ประชาสังคมหรือประชาคม ในสภาพที่เป็นอยู่นี้ บางครั้ง อาจจำเป็นที่จะต้องแยก แยะระหว่างวิสัยทัศน์ร่วมของทั้งประชาคม กับวิสัยทัศน์ของกลุ่ม/องค์กรหรือแกนผู้ปฏิบัติงาน เพราะมีเช่นนั้น ทิศทางหรือจุดเน้นของการผลักดันยุทธศาสตร์ขององค์กรอาจไม่กระจ่างชัดพอ และกว้างเกินไป ในการพัฒนากระบวนการประชาคมจังหวัด ในกรณีศึกษาทั้งหลายนั้น พบว่ายังไม่พบเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างการมีวิสัยทัศน์ของทั้งจังหวัดกับวิสัยทัศน์ขององค์กร ซึ่งในประเด็น นี้คงจะต้องเริ่มคิดค้นสร้างให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นต่อไป

2) ผู้นำและความเป็นผู้นำ

บทบาทของผู้นำในประชาคม/ประชาสังคมที่สำคัญคือในการเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ไม่ใช่อำนาจในลักษณะของการสั่งการหรือการควบคุมบังคับแต่ทำหน้าที่ใน การบริหารจัดการ การระดมและแลกเปลี่ยนทรัพยากร การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และเป็นผู้สร้างสะพานเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบุคคล องค์กร/สถาบัน จากภาคีประชาสังคม ต่าง ๆ และระหว่างเครือข่าย ผู้นำมักมีบุคลิกของความน่าเชื่อถือและมีความสามารถในการเชื่อมโยงและต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ทั้งต่อการกำหนดทิศทางและการวางยุทธศาสตร์การทำงาน

การพัฒนาบุคลากร และที่สำคัญคือการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรเรียนรู้

จากประสบการณ์ในระดับพื้นที่นั้นพบว่า ในกรณีของมหาสารคามนั้น มีผู้นำที่มีความเข้มแข็ง สามารถเชื่อมโยงกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาได้อย่างกว้างขวาง จนเกิดเป็น “กลุ่มผู้นำ” (Collective leaders) ที่มีความสามารถ ซึ่งในกรณีนี้จะต่างจากกรณีของจังหวัดสงขลา ซึ่งมีพัฒนาการของกลุ่มผู้นำระดับกลางที่มีการถักทอเชื่อมโยงกันเป็นต้นทุนที่สำคัญ ทำให้การเคลื่อนไปข้างหน้ามีความเป็นเอกภาพค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่อื่น ๆ นั้น ความโดดเด่นทางด้านผู้นำนั้นยังคงไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

3) ประเด็นความสนใจ

ความเคลื่อนไหวของประชาคมจังหวัดมักเกิดขึ้นบนประเด็นปัญหาหรือความสนใจร่วม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ อาทิ ประเด็นปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเด็นปัญหาด้านวัฒนธรรม ปัญหาเมือง โดยเฉพาะปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมมักเกิดขึ้นในขอบเขตที่กว้างขวางหลายระดับ อาทิ กลุ่มน้ำ ทะเลสาบ ชายฝั่งทะเล ลักษณะของประเด็นปัญหาหรือความสนใจร่วมดังกล่าวมีทั้งที่เป็นสถานการณ์ต่อเนื่องมีมานานและที่เป็นสถานการณ์ร้อน เช่นที่ผ่านมามีการเคลื่อนไหวเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

กรณีของนครขอนแก่นนั้น ขณะนี้ให้ความสนใจทางด้านสิ่งแวดล้อมเมืองเป็นหลัก ในขณะที่มหาสารคามใช้เรื่องเศรษฐกิจการพัฒนาและประวัติศาสตร์มาเป็นจุดเชื่อมโยงผู้คนจากหลายภาคส่วนเข้าด้วยกัน กรณีของสงขลามีประเด็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งในภาคเมืองและชนบท เช่น ปัญหาความน่าเสียและตื้นเขินของคูคลองในเมือง ปัญหาเรื่องประมงชายฝั่ง ป่า การฟื้นฟูทะเลสาบ เป็นต้น นอกจากนี้ การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างจังหวัดโดยมีเนื้อหาในเรื่องการพัฒนาพื้นที่กลุ่มจังหวัด ดังกรณีของประชาคมสี่แยกอินโดจีนที่มีพิษณุโลกเป็นแกนนำก็น่าสนใจติดตามในด้านการขยายผลอยู่ไม่น้อย

ประเด็นความสนใจในแง่ของการให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กหรือเยาวชน นับเป็นบทเรียนสำคัญที่ได้จากจังหวัดสงขลา นครสวรรค์ เช่นเดียวกับแนวความคิดของคุณอำนาจ ปะติเส ในการพัฒนาประชาคมจังหวัดมหาสารคามที่ให้อำนาจให้ข้อคิดเห็นว่า ควรให้ความสำคัญต่อบทบาทของเด็ก และเยาวชน เช่น อาจดึงเอาประธานนักเรียนของแต่ละโรงเรียนมาเป็นแกนทำงานเชื่อมโยง ซึ่งเป็นการสร้างหรือพัฒนานักประชาสังคมรุ่นใหม่ไปด้วยในตัว

4) ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหว-ปฏิบัติการ

ประชาสังคมเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีระบบคุณค่าที่ยึดถือเป็นเครื่องกำกับความเคลื่อนไหว ประชาชนพลเมืองผู้เกี่ยวข้องจะต้องเห็นความจำเป็นและภารกิจของการร่วมกันคิด ร่วมกันทำด้วยฉันทะ เพื่อมุ่งสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้ท้องถิ่น โดยนัยนี้

ย่อมเรียกร้องต่อความสมัครใจ สำนักสาธารณะและความรับผิดชอบ อย่างไรก็ตามพบว่าสิ่งเหล่านี้มีความเป็นนามธรรมสูง การถ่ายทอดทางด้านแนวคิดจึงขาดความชัดเจน

การก่อตัวของประชาคมจังหวัดในพื้นที่ต่าง ๆ โดยภาพรวมมักเริ่มจากฐานของตัวคน/กลุ่มบุคคลซึ่งทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ อยู่แล้ว ด้วยสำนักที่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งดี ๆ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นหลากหลายรูปแบบชี้ให้เห็นถึงการใช้พลังทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนกระบวนการและการพัฒนาจิตสำนึกของประชาชน เช่น พลังของการรักบ้านเกิดรักท้องถิ่น พลังจิตวิญญาณที่แฝงในความเชื่อศาสนา ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีสงขลาประชาคม การให้คุณค่าต่อการเคลื่อนไหวไปบนฐานของการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องในกรณีของชมรมศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีนและประชาคมมหาสารคาม เป็นต้น รวมทั้งการใช้พลังการตื่นตัวของเรื่องสิ่งแวดล้อมและการเมืองในหลายพื้นที่

สังเกตที่พบในเกือบทุกกรณีศึกษาคือ ความพยายามในการสานต่อทางความคิดระหว่างกลุ่มคนเข้าด้วยกัน ทั้งในระดับระหว่างกลุ่มและในระดับช่วงชั้นอายุ เช่นระหว่างกลุ่มเยาวชนกับผู้อาวุโสในท้องถิ่นด้วยต้นทุนแห่งความรักความผูกพันกับท้องถิ่นเป็นสำคัญ

5) การสื่อสาร/สร้างข่ายความร่วมมือ

กระบวนการประชาคมโดยตัวของมันเองแล้วเป็นเรื่องของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการสื่อสารทางสังคมทั้งในระดับภายในกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมเอง และระหว่างเครือข่ายช่วยเชื่อมต่อกับคนทั้งในแง่ระหว่างตัวบุคคล ระหว่างองค์กรหรือข้ามสังคม ทั้งการสื่อสารและสัมพันธ์กันนั้นก็จะเป็นไปในหลายแนวทาง เช่น ผ่านฟอรัมต่าง ๆ สื่อสารผ่านสื่อวิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นต้น

กระบวนการสื่อสารดังกล่าวเป็นจุดที่ช่วยกระตุ้นหรือจุดประกายความสนใจกับสาธารณะหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้ข้อมูลให้การศึกษากับสาธารณะ เห็นได้ชัดเจนในกรณีของสงขลาประชาคมที่จัดปูเสื่อนาเรื่องอุโมงค์ลอดทะเลสาบสงขลา และคอร์ เรดิโอ เช่นเดียวกันกับกรณีของมหาสารคามที่ใช้สื่อวิทยุมาช่วยในการสื่อสารข้อมูล ส่วนในกรณีของชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีนก็นั้นเรื่องการจัดทำเอกสารอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นก็อาจกล่าวได้ว่า ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมในพื้นที่มักเริ่มต้นจากคนกันเองก่อน ไม่สามารถดึงพลังหรือความร่วมมือจากภาคีต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางเท่าที่ควร ทำให้การดำเนินงานที่ผ่านมาขาดพลัง กระบวนการในการทำงานและจัดกิจกรรมยังขาดความเป็นสาธารณะหรือขาดการสนับสนุนจากสาธารณะเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามก็เริ่มมองเห็นการแสวงหาความร่วมมือกับกลุ่มคนในภาคีอื่น ๆ เพื่อการสนทนาใหม่ ๆ และเริ่มเกาะเกี่ยวเครือข่ายองค์กรพันธมิตรอื่น ๆ ที่หลากหลายเพื่อการสนทนาที่กว้างขวางขึ้น รวมทั้งการเชื่อมโยงกับข่ายในส่วนกลางด้วย

6) สร้างองค์ความรู้คู่การปฏิบัติ

จุดเริ่มต้นสำคัญในการส่งเสริมหรือการก่อตัวของประชาคมจังหวัด คือการทำความเข้าใจต่อสภาพพื้นที่ เพราะแต่ละแห่งย่อมมีประวัติศาสตร์พัฒนาการที่ต่างกัน ความรู้เหล่านี้ย่อมช่วยให้เห็นเงื่อนไขพื้นที่มาที่ไป ตัวตนในปัจจุบัน ศักยภาพและโอกาส ตลอดจนข้ออ่อนข้อด้อยที่ต้องพัฒนาปรับปรุง

ประชาคมจังหวัดในหลายพื้นที่กำลังเกิดกลุ่มวิชาการ ทำงานแสวงหาความรู้ หลายแห่งได้ดึงศักยภาพของสถาบันการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น นับเป็นทิศทางที่น่าจะช่วยสร้างความเข้มแข็งทางความรู้ความคิดอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีประชาคมมหาสารคาม ชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีน (พิษณุโลก) ดูเหมือนจะให้ความสำคัญกับประเด็นนี้มากพอสมควร ส่วนในกรณีของสงขลาประชามนั้นกำลังเตรียมความพร้อมในด้านนี้อยู่ซึ่งคาดว่าจะในอนาคตคงจะมีระบบการพัฒนาองค์ความรู้ที่เข้มแข็งขึ้น

องค์ประกอบอันจำเป็นที่มักได้รับการกล่าวถึงควบคู่มากับการแสวงหาหรือสร้างความรู้ในงานประชาสังคมก็คือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่อยู่บนรากฐานของการปฏิบัติหรือลงมือทำจริงร่วมกัน ซึ่งไม่มีวิธีลัดอื่น และในทางกลับกันองค์ความรู้นั้นก็ต้อนำกลับไปตรวจสอบหรืออธิบายความจริงที่ปรากฏขึ้นในสังคม การปฏิบัติในแง่นี้หมายรวมถึงทั้งกระบวนการและตัวกิจกรรมซึ่งใช้เป็นเครื่องมือความหมาย ที่ผ่านมาในขบวนการประชาสังคมมีความพยายามในการใช้เวที/กิจกรรมในหลากหลายรูปแบบเพื่อดึงความสนใจและการเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ทำความเข้าใจต่อแนวคิดประชาสังคมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น ฟอรัมในการพูดคุย ตลอดจนการจัดกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นการพัฒนาจิตสำนึกและทักษะของความเป็นพลเมือง แม้รูปแบบของกิจกรรมจะมีความสำคัญอยู่ไม่น้อยในการสร้างความสนใจแต่ที่สำคัญไปกว่านั้นคือกระบวนการในการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นการสรรค์สร้างประชาสังคม เช่น กระบวนการมีส่วนร่วม Spirit ของการทำงานเป็นทีม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือกิจกรรมเป็นเพียงเครื่องมือสร้างประสบการณ์ และการสื่อสารทางความคิด หรือการยกระดับทางความคิด จิตสำนึกของพลเมือง การแปลงแนวคิดไปสู่กิจกรรมหรือการปฏิบัติที่จะเป็นการสนับสนุนขบวนการประชาสังคมได้ นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องอาศัยเทคนิค/วิธีการใหม่ ๆ ในการดึงความสนใจหรือทำให้คนสนใจเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน

ในหลายพื้นที่กิจกรรมที่หลากหลาย ช่วยชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการค้นหาศักยภาพหรือต้นทุนที่แต่ละแห่งมีอยู่เป็นฐานเดิมเพื่อเปิดประเด็นหรือเวทีพบปะให้กระตือรือร้นของผู้คนหรือมองปัญหาาร่วมกัน ซึ่งอาจมีทั้งที่เป็นเรื่องวิกฤตการพัฒนา และเรื่องที่เป็นความงาม ความสุนทรีย์ เรื่องของการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีเพื่อเชื่อมโยงไปสู่เรื่องการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

7) ระบบบริหารจัดการ

ในการทำงานร่วมกันทั้งภายในกลุ่ม/องค์กรและการประสานความร่วมมือ ระบบบริหารจัดการย่อมเป็นกลไกสนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานในทุก ๆ ด้าน เช่น ในแง่ของการสร้างแรงจูงใจหรือระบบสนับสนุนการทำงานที่คล่องตัวในเรื่องทุน เครื่องมือ ทรัพยากรอื่น ๆ การขบคิดในเรื่องกลยุทธ์ในการทำงาน การวางแผนหรือการกำหนดจังหวะก้าวในการทำงาน การคิดค้นระบบการทำงานที่เอื้อต่อการทำงานในลักษณะอาสาสมัคร ระบบงานที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนทำงาน ตลอดจนการปรับปรุง พัฒนาแนวทางการทำงานอย่างต่อเนื่อง ย่อมเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการบริหารจัดการหรือการออกแบบที่เหมาะสมสอดคล้อง เพราะประสบการณ์ในพื้นที่สะท้อนให้เห็นว่าศักยภาพของกลุ่ม/องค์กรประชาสังคม ยังขึ้นกับตัวบุคคลที่เป็นแกนนำค่อนข้างมาก ทั้งนี้อาจเป็นด้วยข้อจำกัดเรื่องการพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้ก้าวขึ้นมาได้พร้อม ๆ กัน หรือกระบวนการทำงานที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมรับรู้ คิด ตัดสินใจ ทั้งการทำงานที่เป็นอยู่ก็ใช้ระบบอาสาสมัครซึ่งยังขัดกับสำนึกของประชาชนทั่วไป ในแง่ที่ระบบอาสาสมัครจึงยังคงเป็นข้อจำกัดอยู่พอสมควร

8) การติดตาม ตรวจสอบ วัดผล

ในกระบวนการทำงานย่อมต้องการการตรวจสอบ วัดผลเพื่อการปรับปรุงประสิทธิภาพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องประชาคม/ประชาสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่ต่างก็มีประสบการณ์ในทางปฏิบัติน้อย ต่างต้องพาตัวเข้าไปทดลองและเรียนรู้ในกระบวนการทำงาน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมหรือการทำงานในรูปแบบใดย่อมมุ่งหวังว่าจะก่อผลสะท้อน (Momentum) ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอันจำเป็น ดังนั้นการสร้างตัวชี้วัดให้เป็นเครื่องบอกอาการหรือผลสะท้อนของการทำงานจึงเป็นเรื่องจำเป็น ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาที่ต่อเนื่องควบคู่ไปกับการทำงาน

การติดตามประเมินผลที่เกิดขึ้นในการทำงานดูเหมือนว่าจะเกิดขึ้นในลักษณะรายกิจกรรมเป็นครั้งคราวมากกว่าจะเป็นกระบวนการตรวจสอบที่ต่อเนื่องเป็นระบบควบคู่กับกระบวนการทำงาน และยิ่งไม่ต้องพูดถึงการพัฒนาสร้างตัวชี้วัดที่เป็นระบบซึ่งยังได้รับความสำคัญน้อยมากในแทบทุกพื้นที่

ตารางที่ 6 ประเมินบทเรียนของการพัฒนากระบวนการประชาคมจังหวัดเบื้องต้น

เงื่อนไข/ องค์ประกอบ	สงขลา	พิษณุโลก	นครปฐม
วิสัยทัศน์ร่วม	● มีการจัดทำ “วิสัยทัศน์ สงขลา” แต่ยังขาดการสานต่อในทางปฏิบัติและการทบทวน ● มีเป้าหมาย/ทิศทางร่วม	● มีการจัดทำเอกสารวิสัยทัศน์ ● มีเป้าหมาย/ทิศทางร่วมที่ชัดเจน	● ยังไม่ได้จัดทำวิสัยทัศน์ร่วมแต่มีความมุ่งมั่นในระดับเป้าหมาย
ผู้นำ	● มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็งกระตือรือร้น ● กลุ่มแกนนำเชื่อมโยงได้ดีทั้งภายใน-ภายนอก	● มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็งกระตือรือร้น ● ผู้นำเชื่อมโยงประสานภายในได้ดี	● เริ่มก่อกลุ่มผู้นำและอยู่ในระยะพักตัว ● การเชื่อมโยงกับภายนอกยังมีน้อย
ประเด็นความสนใจร่วม	● มีกลุ่มเป้าหมายชัดเจน ทั้งชุมชนและเยาวชน ● ประเด็นร่วมคือ ทะเลสาบ ป่า ประมงชายฝั่ง	● กลุ่มเป้าหมายและประเด็นค่อนข้างกว้าง ● เน้นเนื้อหาการพัฒนาพื้นที่กลุ่มจังหวัดสี่แยกอินโดจีน	● มีประเด็นที่น่าสนใจคือเรื่องวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์
ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหว-ปฏิบัติการ	● ความรักในท้องถิ่นสูง ● ความมุ่งมั่นทุ่มเทสูง	● ใช้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนการทำงาน คัดรู่วมคือความต้อยพัฒนา	● เน้นเรื่องประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม เคารพความแตกต่าง
การสื่อสาร/การสร้างขยายความร่วมมือ	● ใช้สื่อท้องถิ่น ● มีระบบเครือข่ายที่เข้มแข็ง	● เน้นการสื่อสารทางเอกสาร ● เริ่มขยายเครือข่าย	● ยังอยู่ในระดับการสื่อสารภายใน
สร้างความรู้คู่การปฏิบัติ	● ระบบการพัฒนาองค์ความรู้ยังไม่เข้มแข็ง แต่กำลังก่อตัวต้องการการหนุนเสริม	● มีระบบการพัฒนาองค์ความรู้ที่เข้มแข็ง มีมหาวิทยาลัยนเรศวรเป็นกำลัง	● ยังไม่ปรากฏชัด ● สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นยังไม่มืบทบาท
การบริหารจัดการ/การจัดตัวเอง (Self-Organisation)	● มีการพัฒนาคูณรุ่นใหม่	● มีระบบการจัดการที่เข้มแข็ง	● เริ่มพัฒนาระบบการประสานงานที่ดีขึ้น
ติดตาม ตรวจสอบ วัดผล (Monitoring & Evaluation)	● มีแต่ยังไม่เป็นระบบ	● ไม่ชัดเจน	● ไม่มี

ตารางที่ 6 ประเมินบทเรียนของการพัฒนากระบวนการประชาคมจังหวัดเบื้องต้น (ต่อ)

เงื่อนไข/ องค์ประกอบ	นครสวรรค์-อุทัยธานี	ขอนแก่น	มหาสารคาม
วิสัยทัศน์ร่วม	● ยังไม่มีปรากฏชัดเจน	● มีการจัดทำวิสัยทัศน์นครขอนแก่น ปรากฏแผนงาน/โครงการและมีทิศทางร่วมกันระดับหนึ่งภายในขอบเขตเมือง	● ยังไม่ปรากฏชัดเจน ● มีทิศทางใหญ่ร่วมกันระดับหนึ่ง
ผู้นำ	● เริ่มก่อกลุ่มผู้นำแต่ยังมีน้อย	● มีผู้นำที่หลากหลาย แต่บทบาทกลุ่มผู้นำยังไม่ชัดเจน	● มีผู้นำที่ดี กำลังสร้างกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง
ประเด็นความสนใจร่วม	● กลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนคือเยาวชน และคนในเมือง ● ประเด็นร่วมของนครสวรรค์คือปีงูพรพืดส่วนอุทัยธานีเป็นเรื่องป่า-ตะวันตก การจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง	● กลุ่มเป้าหมายคือคนเมืองและเยาวชน ● ประเด็นร่วมคือเรื่องสิ่งแวดล้อมเมือง	● กลุ่มเป้าหมายคือคนเมือง-ชนบทและเยาวชน ● ประเด็นร่วมคือเรื่องประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจ
ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหว-ปฏิบัติการ	● สร้างคุณค่าจากเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร	● ใช้ความหลากหลายในการทำงานร่วม	● เน้นความร่วมมือที่หลากหลาย ร่วมกับส่วนราชการสูง
การสื่อสาร/การสร้างขั้วความร่วมมือ	● ยังมีน้อย	● การใช้สื่อ/การสร้างเครือข่ายยังไม่ปรากฏชัด ● มีการสื่อสารผ่านเอกสารระดับหนึ่ง	● ใช้สื่อท้องถิ่น ● การสื่อสารเริ่มกระจายตัวมาก
สร้างความรู้คู่การปฏิบัติ	● ระบบความรู้ยังอยู่ที่ตัวบุคคล ● สถาบันการศึกษาเข้าร่วมเพียงระดับบุคคล	● เริ่มมีการใช้กระบวนการวิจัย ● สถาบันการศึกษาเข้าร่วมเพียงระดับบุคคล	● มีระบบการพัฒนาองค์ความรู้ที่เข้มแข็งสถาบันการศึกษาเข้าร่วมสูง
การบริหารจัดการ/การจัดตัวเอง (Self-Organisation)	● ยังไม่มีรูปการการประสานงานที่ชัดเจน	● ระบบการประสานงานยังไม่ชัดเจนนัก	● มีการประสานงานที่ดี
ติดตาม ตรวจสอบ วัดผล (Monitoring & Evaluation)	● ไม่มี	● มีแผนการทำตัวชี้วัด	● มีแต่ยังไม่เป็นระบบชัดเจน

3. ร่วมสร้างสังคมแห่งประชา : ข้อเสนอเบื้องต้นและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

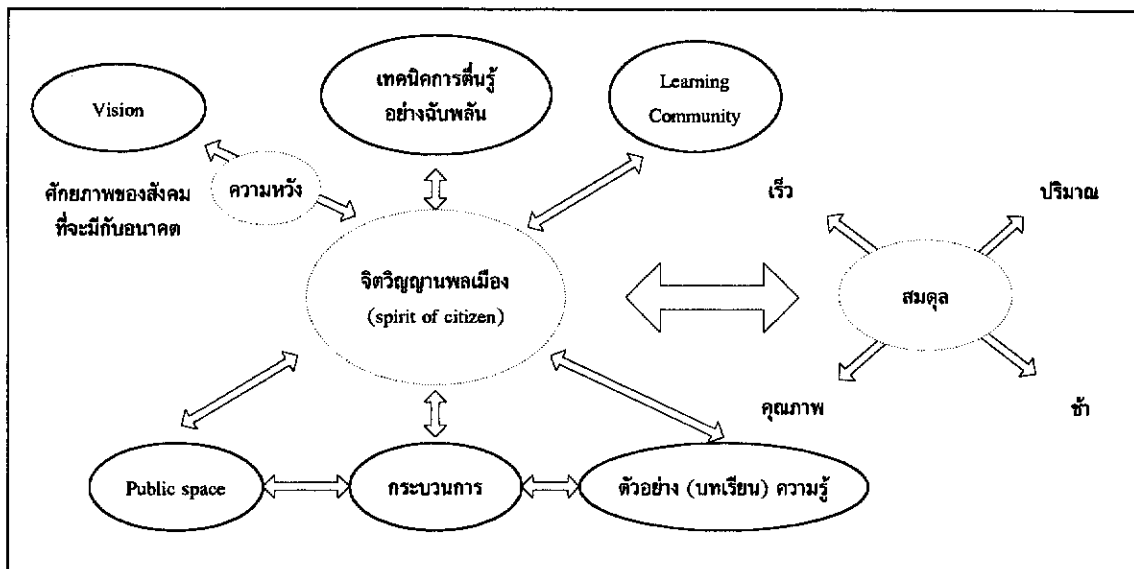
การริเริ่มของภาคประชาชนพลเมืองในการเข้าจัดการกับประเด็นสาธารณะต่าง ๆ มิได้ถูกมองว่าเป็นเรื่องชายขอบอีกต่อไป แต่ทุกวันนี้บทบาทของพลังที่สาม (the third sector) ได้ถูกผลักดันเข้ามาอยู่ตรงกลาง เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ของภาคประชาสังคมเองโดยมิได้เป็นไปตามกลไกเงื่อนไขของรัฐหรือทุน โดยนัยนี้ภาคประชาสังคมจึงน่าจะเป็นพลังที่หนึ่ง (the primary sector) ของสังคม มากกว่าจะเรียกพลังที่สาม (Miguel Darcy de Oliveira and Rajesh Tandon ใน Sondra Myers (Ed.) (1997)) อย่างไรก็ตามภาคประชาสังคมเองยังต้องการการทบทวนบทเรียน การเรียนรู้ใหม่ ๆ และสร้างความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง

เมื่อมองลงไปในแต่ละพื้นที่พบว่า กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมหรือประชาคมจังหวัดมีศักยภาพหรือต้นทุนการพัฒนาของตนเองระดับหนึ่ง ทั้งในเชิงกายภาพ วัฒนธรรม ผู้คน อย่างไรก็ตามเมื่อมองภาพรวมทิศทางประชาคม/ประชาสังคมแล้ว การขาดความเชื่อมโยงและการจัดขบวน ย่อมทำให้ต่างคนต่างเดินไป และขาดพลังในการเคลื่อนไหวทำงาน ดังนั้นคงจำเป็นจะต้องมีองค์กรส่วนกลาง ที่มีวิสัย มุ่งมั่นในเป้าหมายและสามารถเชื่อมต่อกับกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ทำหน้าที่เป็นทัพหลวงจัดกิจกรรมเชื่อมประสานให้เกิดการมีส่วนร่วมและการตื่นตัวอย่างมีทิศทาง นอกเหนือจากการสนับสนุนซึ่งกันและกันในฐานะพันธมิตร โดยเฉพาะในส่วนของกิจกรรมเชิงลึกที่จะช่วยติดอาวุธทางความคิด รวมทั้งเครื่องมือ เทคนิควิธีการที่จะนำไปปรับใช้ได้ พร้อม ๆ กันไปกับการเผยแพร่ข้อมูลความเคลื่อนไหวของพื้นที่ให้เป็นในลักษณะของการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกันทั้งในส่วนกลางและระดับพื้นที่อันเป็นภารกิจที่ต้องทำต่อเนื่อง นำไปสู่การหลอมรวมความคิด ประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนขึ้นจากการทำงานจริง รวมทั้งจะนำไปสู่การสร้างกรอบความร่วมมือหรือยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวของภาคีการพัฒนาาร่วมกันต่อไป

ปัญหาหลักของขบวนการประชาสังคมที่ต้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังก็คือ การขาดฐานความรู้ ความเข้าใจต่อสภาพบ้านเมือง สังคม ซึ่งส่งผลให้กระบวนการทางจิตสำนึกแผ่วเบาลงไป ซึ่งนอกจากจะไม่ทำให้เห็นสภาพการที่เป็นจริงแล้ว ยังมองศักยภาพไม่ออก อุปสรรคหรือปัญหาก็ไม่เห็น การทำงานจึงอาจพลาดเป้าหรือเริ่มในจุดที่ไม่ควรเป็นจุดเริ่ม นอกจากนี้ขบวนการประชาสังคมไทยจะต้อนรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 ด้วยการถูกทดสอบจากภาวะแรงกดดันทางเศรษฐกิจสังคมอย่างหนักหน่วงด้วยเช่นกัน ในช่วงกระแสความตกต่ำทางการเมือง สภาพเศรษฐกิจ สังคมที่ย่ำแย่นี้จึงอาจเป็นโอกาสเหมาะในการปูฐานความคิด สร้างจิตสำนึกพลเมืองเพื่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวที่มีคุณภาพ มีพลังในการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะสำหรับจิตวิญญาณพลเมืองนั้นนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของพลังขับเคลื่อนของขบวนการประชาสังคม ซึ่งหากมองในเชิงยุทธศาสตร์การจัดการแล้วเป็นเรื่องที่จะต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทำอย่างไรที่จะทำให้ทุกองค์กรมีความตื่นตัวที่จะเรียนรู้ (Learning Organization)

นอกเหนือจากเรื่องของเนื้อหา ที่ทางพบปะ เทคนิค/วิธีการ และกระบวนการอันจำเป็นที่จะต้องเข้ามาสร้างเสริมความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมหรือประชาคมจังหวัดแล้ว แม้

ประชาสังคมจะมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติ เป็นกระบวนการทางปัญญาที่ต้องอาศัยเวลาและการฝึกฝน สร้างประสบการณ์ แต่ในเชิงยุทธศาสตร์การทำงานแล้วย่อมต้องคำนึงถึงกรอบหรือเงื่อนไขของเวลาเป็นสำคัญด้วย เพราะมีเวลานั้นแล้วช่วงจังหวะที่ควรช่วงชิงโอกาสในการสร้างอนาคตจะหดหาย เพราะถูกละเลย กลายเป็นความเฉื่อยชา อ่อนล้าและเกิดความสับสนจากเกี่ยวข้องของภาคีการพัฒนาหลายฝ่ายได้ด้วยเช่นกันอันจะเกิดผลได้ในเชิงปริมาณของการปกป้องให้ครบเสียมากกว่า โอกาสนี้จำเป็นจะต้องเร่งสร้างลู่ทางหรือพื้นที่ใหม่ๆ เพื่อให้เกิดตัวอย่างดี ๆ แต่เริ่มต้น (แผนภาพที่ 2)

แผนภาพที่ 2 ยุทธศาสตร์ประชาสังคม

ที่มา : ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2540) นำเสนอในการประชุมคณะทำงานประชาคมแผนฯ 8 ครั้งที่ 6/2540 วันที่ 7 ตุลาคม 2540 ณ สทง.คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปัญหาในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาประชาสังคมหรือการบรรลุสังคมใหม่นั้นก็ยังคงตั้งคำถามหรือได้รับการขบคิดหรือวิเคราะห์น้อย การพูดถึงหรือการขบคิดมักย้อนไปสู่จุดเดิมในเรื่องการวิเคราะห์สังคมปัจจุบัน ซึ่งก็จำเป็นต่อการมองไปข้างหน้า แต่ขณะที่ภาพของสังคมใหม่ก็ยังไม่ชัดเจน หรือไม่รู้ว่าเป้าหมายอยู่ที่ไหน บนหนทางสู่ประชาสังคมทุกอย่างจึงมีโอกาสเลื่อนไหลไปตามยถากรรมมากกว่าจะเป็นการออกแบบหรือปั้นแต่งเอาเองได้หากขาดซึ่งวิสัยทัศน์หรือการมองภาพในอนาคตอย่างมีความหวัง เห็นเหตุปัจจัยสำหรับอนาคต มีการวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์ที่น่าไปทดลองใช้จริง และการตรวจสอบหรือประเมินผลซึ่งนั้นย่อมเคลื่อนไปเป็นวัฏจักรโดยมีจิตวิญญาณของพลเมืองเป็นพลังขับเคลื่อน

ข้อสังเกตเบื้องต้นและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

เมืองทุกแห่งล้วนมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ประสบการณ์และบทเรียนที่เกิดขึ้นจากความเคลื่อนไหวของประชาคมจังหวัดหรือกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมในพื้นที่ย่อมมีลักษณะเฉพาะของตัวเองและต้องการวิธีการที่แตกต่างกัน ซึ่งความหลากหลายโดยตัวของมันเองแล้วย่อมเป็นทั้งโอกาสและศักยภาพสำหรับการก้าวไปข้างหน้า อย่างไรก็ตามโดยการสรุปบทเรียนตลอดจนการวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นจากพื้นที่จริงหลาย ๆ พื้นที่ย่อมเป็นต้นทุนที่ช่วยทำความเข้าใจ ตลอดจนมองเห็นภาพรวมทิศทางประชาสังคม ตลอดจนเป็นเครื่องชี้แนวทางในการกำหนดยุทธศาสตร์ประชาสังคมไทยต่อไปด้วย โดยในที่นี้ได้ตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการแลกเปลี่ยนในหลายประเด็น อย่างไรก็ตามพึงตระหนักด้วยว่าแต่ละประเด็นมิได้แยกจากกันโดยเด็ดขาดหากเป็นการหยิบยกขึ้นมาเพื่อการเน้นย้ำ (focus) ในบางจุดหรือบางแง่มุมที่สำคัญ ดังนี้ (ดูตารางที่ 7 ประกอบ)

(1) การขาดฐานคิด ความเข้าใจสังคม หรือจินตภาพองค์รวมของสังคมที่พึงปรารถนา สภาพสังคมที่มีความซับซ้อนในขณะที่กรอบการมองของคนทำงานมีขอบเขตจำกัด จึงไม่สามารถเชื่อมโยงแนวคิดสู่รูปธรรมของการปฏิบัติ ทั้งไม่สามารถมองความเชื่อมโยงกับสถานการณ์ในระดับที่กว้างออกไปได้ กิจกรรมที่ทำได้จึงไม่สามารถเสริมสร้างความเข้าใจหรือสื่อความหมายต่อสังคมในแง่ที่เป็นการยกระดับจิตสำนึกได้อย่างมีพลัง แนวคิดประชาสังคมจึงเหมือนจะจำกัดอยู่ ในแวดวงของคนเพียงหยิบมือเดียวเมื่อเทียบกับมวลชนของสังคม กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมที่มีอยู่มีลักษณะที่เรียกว่า “กำลังหาสีบ้านของตัวเอง” เสียมากกว่าที่จะเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ส่งผลให้การทำงานหรือความเคลื่อนไหวขาดพลัง ไม่สามารถก่อผลสะท้อนได้มากเท่าที่ควร

ในแง่นี้องค์กรประชาสังคมจำเป็นต้องพัฒนาตนเองเป็นองค์กรเรียนรู้ มีการเชื่อมโยงเป็นข่ายเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งในแง่แนวคิด ประสบการณ์ บทเรียน ตลอดจนเทคนิควิธีการหรือเครื่องมือในการทำงาน ที่จะช่วยขยายแนวร่วม ได้พันธมิตร โดยนัยนี้บทบาทของการสื่อสารทางสังคมไม่ว่าจะเป็นระดับภายในเองหรือระดับภายนอก ย่อมมีความหมายต่อการทำให้เห็นเป้าหมายร่วมกันหรือการให้การศึกษาแก่สาธารณะมากขึ้น ในส่วนนี้มีการพูดถึงการกลับไปค้นหารากเหง้าของสังคมไทย ซึ่งดูเหมือนจะเป็นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการหลอมรวมจิตวิญญาณของผู้คน เป็นเรื่องกระตือรือร้น เช่นในเรื่องสำนึกรักท้องถิ่น รักวัฒนธรรมไทย หรือความเชื่อตามหลักพุทธธรรม ซึ่งในแง่นี้ย่อมหมายถึงตัวคุณค่าหรือตัวสาระที่ต้องกลับมาในความเป็นสมัยใหม่ เพื่อสื่อสารให้เห็นถึงพลังของชุมชน พลังของวัฒนธรรมในมิติใหม่เพื่อเข้าดูแลจัดการตนเองหรือในการขับเคลื่อนสังคมไปสู่เป้าหมายของการมีชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีร่วมกัน ไม่ใช่ตัวการปฏิบัติที่กลับไปเหมือนเก่า เพราะสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา แต่กระนั้นวัฒนธรรมอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ทว่าต้องอาศัยปัญญาในการมองเข้าไปให้เห็นเหตุ ปัจจัยและวิธีการให้ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการอธิบายใหม่ภายใต้ญาณปัญญาจากสถานการณ์ใหม่ที่ดำรงอยู่ (สุวรรณ สถาอานันท์ ในประเวศ วะสี และคณะ, 2539)

เห็นเหตุ ปัจจัยและวิธีการให้ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการอธิบายใหม่ภายใต้ญาณปัญญาจากสถานการณ์ใหม่ที่ดำรงอยู่ (สุวรรณ สถาอานันท์ ในประเวศ วะสี และคณะ, 2539)

นอกจากนี้สิ่งที่มักเป็นคำถามตามมามากด้วยเสมอก็คือ แนวคิดประชาสังคมที่เกิดขึ้นนี้กลับจะก่อให้เกิดความสับสนและกลับกลายไปเป็นการทำให้กลุ่ม/องค์กรประชาชนที่รวมตัวกันโดยธรรมชาติอยู่แล้วให้กลายเป็นสถาบันขึ้นมา (Institutionalize) และในที่สุดลักษณะที่เคยเป็นกระบวนการมันก็กลับกลายเป็นตัวสถาบัน ไม่มีลักษณะกระตือรือร้นที่จะไปผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดี ๆ อีกต่อไป หรือก็จะถูกกลืนไปในที่สุด ดังนั้นการแลกเปลี่ยนความคิดหรือการสื่อสาร พบปะระหว่างกันอาจช่วยให้มองการเคลื่อนไหวประชาสังคมให้เข้ามาสู่วิถีชีวิตของแต่ละคนได้มากขึ้น หรือรู้สึกผูกพันและเห็นหรือนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน (Identity and Sense of Belonging)

(2) ปัจจุบันเราพูดเรื่องสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society) หรือวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้กันมาก และก็เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของประชาคม/ประชาสังคม สิ่งที่ต้องคิดและตั้งคำถามกันอย่างจริงจังคือ สังคมแห่งการเรียนรู้คืออะไร อย่างไร จะต้องมีความชัดเจนในเรื่องของความหมาย วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เพราะมีฉะนั้นการสนับสนุนให้คนเรียนรู้อีกขึ้น แต่การเรียนรู้นั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อแนวคิดเดิม ๆ เช่น การแสวงหาผลประโยชน์ของลัทธิทุนนิยมหรือบริโภคนิยม ก็เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้มนุษย์เรียนรู้ไปเพื่อจะได้พัฒนาความสามารถให้มากยิ่งขึ้นในการหาผลประโยชน์ เช่นเดียวกับในเรื่องของบทบาทของสื่อในโลกของทะเลข้อมูลข่าวสารที่ทุกคนกำลังแหวกว่ายอยู่ ทำอย่างไรจึงจะตามทัน รู้เท่าทัน และสามารถจัดการนำกระแสให้เดินไปในทิศทางใหม่ที่ถูกต้องได้ (พระธรรมปิฎก, 2539)

อาจกล่าวได้ว่า การแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของขบวนการประชาสังคมยังไม่ได้รับความใส่ใจเท่าที่ควร เป็นเพียงการเรียนรู้ไประหว่างการทำงาน ซึ่งในภาวะปัจจุบันอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างคุณภาพการเคลื่อนไหวด้านประชาสังคมที่ต้องรับมือกับเป็นท่ามกลางประเด็นปัญหาสถานการณ์ที่ซับซ้อนเชื่อมโยง ซึ่งต้องการองค์ความรู้/เทคนิคใหม่ ๆ อย่างเหมาะสม และหมายรวมกระทั่งวิธีคิดใหม่ด้วย

นอกเหนือจากการถอดบทเรียนจากการทำงานแล้ว ส่วนหนึ่งอาจเป็นความรู้จากภายนอกที่มีการสรุปบทเรียนไว้แล้ว แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นคือ การสร้างความรู้ใหม่ขึ้นบนรากฐานของสังคมไทยเอง โดยเฉพาะศักยภาพในเชิงการวิจัยหรือการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ย่อมควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนทั้งให้มีความสามารถในการเข้าถึงความเป็นจริงในสังคมได้อย่างแท้จริง บทเรียนที่ผ่านมาสอนให้รู้ว่าองค์กร/สถาบันใดที่ขาดความสามารถในการเรียนรู้ย่อมจะไม่ยั่งยืน

(3) ในสภาพการปัจจุบัน ที่ความเคลื่อนไหวมีหลากหลายรูปแบบ หน้าที่ ความเข้าใจ และวิถีปฏิบัติ การประสานเชื่อมโยงช่วยความร่วมมือที่เป็นอยู่ในลักษณะของการหนุนเสริมหรือผลักดันทางด้านแนวคิด และกิจกรรมที่เป็นการกระตุ้นความสนใจ แต่สิ่งที่สำคัญไปกว่านั้นคือ

ยังรวมถึงการแสวงหาความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวคิดและกระบวนการประชาสังคมกับภาคีการพัฒนาในระดับจังหวัด เพื่อแสวงหาความร่วมมือและการทำงานร่วมกันต่อไป

กลุ่ม/องค์กรทางสังคมที่ตั้งขึ้นมารองรับการพบปะ เอื้ออำนวยต่อการดำเนินกิจกรรมหรือการแสดงออกของประชาชน มีความหลากหลายทั้งในแง่รูปแบบขององค์กร ความสนใจ ทั้งองค์ประกอบหรือลักษณะของความเป็นประชาสังคมในแต่ละที่ก็มีเงื่อนไขที่ทำให้ไปไม่ถึงแตกต่างกัน นอกจากนี้แนวคิดเรื่องประชาสังคมก็มี Spectrum หรือความแก่อ่อนในเรื่องความเข้าใจ การนิยาม หรือให้ความหมายตามแนวคิดทฤษฎีเพื่อจะบอกว่าเราเป็นประชาสังคมหรือยัง หรือกลุ่ม/องค์กรอื่นใช้พวกเดียวกันกับเราหรือไม่ ซึ่งเป็นเพียงการทำความเข้าใจถึงตำแหน่งแห่งที่ในผังประชาสังคม แต่ที่มีความหมายมากกว่านั้นคือ การก้าวข้ามไปสู่การจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในแต่ละภาคส่วน (sector) ของสังคม อันจะนำไปสู่การกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน การกำหนดยุทธศาสตร์และวางแผนทำงานร่วมกันในฐานะหุ้นส่วนในการพัฒนาสังคม ในแง่ nàyย่อมต้องมองว่าจะดึงให้เข้ามามีบทบาทเป็นภาคีในขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมอย่างไร เช่น ภาคธุรกิจเอกชนหรือในกรณีของกองทัพ รวมไปถึงที่ทางสำหรับปัจเจกบุคคลที่มีบทบาทเป็น Civic engagement หรือมี Civic mind อยู่ด้วย

ที่ผ่านมามักพบว่า การจัดเวทีหรือกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ มีส่วนช่วยเชื่อมโยงผู้คนจากหลากหลายภาคีให้เข้ามาเชื่อมต่อกันมากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำหรือกลุ่มแกนนำ (Civic leaders) ซึ่งมีบทบาทอยู่ในองค์กรทั้งภาครัฐ และ/หรือเอกชน กับองค์กรประชาสังคม เป็นสะพานเชื่อมโยงที่สำคัญ

(4) การริเริ่มก่อตัวประชาคมในแต่ละที่มีความแตกต่างกันทั้งโดยการกระตุ้นผลักดันจากภายนอกและ/หรือโดยวิกฤตการณ์ แต่เรื่องนี้อาจยังไม่เป็นที่เข้าใจกว้างขวางนัก จึงมีแนวโน้มมุ่งสูตรสำเร็จ เพราะขาดความเข้าใจต่อวิสัยของประชาสังคม ขณะที่คนทำงานยังขาดสำนึกความเป็นเจ้าของและเข้ารับผิดชอบร่วมกัน (Active citizen) คุณภาพของขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมจึงยังฝากไว้กับผู้นำ (Civic leaders)

ประชาคมจังหวัดหรือประชาคมในระดับพื้นที่ใดก็ตาม ที่เกิดขึ้นในลักษณะของการจัดตั้ง แม้จะได้ผลเป็นที่น่าพอใจและรวดเร็วเกิดขึ้น แต่นั่นย่อมไม่ใช่วิสัยของประชาสังคม ประชาคม/ประชาสังคมที่เกิดขึ้นย่อมมิใช่สิ่งแท้ (Pseudo community) และย่อมเปราะบางและขาดเสถียรภาพ อันมีเหตุมาจากการขาดคุณค่าทางจิตใจหรือจริยธรรมภายใน (Strong spirit) ที่ประชาคม/ประชาสังคมจำเป็นต้องมีในฐานะที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของความเป็นประชาสังคมอย่างแท้จริง อาทิ การมุ่งประโยชน์สาธารณะ (Pursue for Public Good) ความเป็นอาสาสมัคร (Voluntary Orientation) เป็นกระบวนการเรียนรู้คู่การปฏิบัติ หรือความสมานฉันท์ เป็นต้น ซึ่งในแง่นี้อาจสะท้อนคำถามที่ว่าเราจำเป็นต้องคิดออกแบบจัดการเรื่องการพัฒนาคน-องค์กร การพัฒนาทักษะและการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ของสมาชิกหรือคนทำงาน หรือสนับสนุนระบบการทำงานในรูปอาสาสมัครในสังคมไทยอย่างเป็นจริงมากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

ตัน ซึ่งในแง่นี้อาจสะท้อนคำถามที่ว่าเราจำเป็นต้องคิดออกแบบจัดการเรื่องการพัฒนาคน - องค์กร การพัฒนาทักษะและการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ของสมาชิกหรือคนทำงาน หรือสนับสนุนระบบการทำงานในรูปอาสาสมัครในสังคมไทยอย่างเป็นจริงมากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

(5) คุณลักษณะพื้นฐานขององค์กรประชาสังคมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความรับผิดชอบที่โปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ (Accountability) ในแง่นี้กระบวนการตรวจสอบจึงเป็นเครื่องกำกับศีลธรรมของปัจเจกบุคคล องค์กร หรือชุมชนรวมถึงกระบวนการทำงานหรือวิธีปฏิบัติ ด้วย อาทิ การทำให้เป็นเรื่องสาธารณะ การรู้เห็นกัน การเปิดโอกาสให้มีการตั้งคำถามและยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะการที่กลไกต่างๆ จะทำงานได้อย่างเป็นระเบียบ ระบบต่างๆ ต้องเกาะเกี่ยวกำกับซึ่งกันและกัน ไม่ให้ไปคนละทาง (ประเวศ วะสี และคณะ, 2539) นอกเหนือจากกระบวนการตรวจสอบแล้ว ในกระบวนการทำงานยังมีความจำเป็นต้องพัฒนาเครื่องชี้วัดควบคุมมาด้วย เพื่อรู้ว่าตัวเราอยู่ตรงไหน ระดับไหน รวมทั้งการทบทวนบทบาทของตนเองเพื่อทำงานสอดคล้องกับยุคสมัย

(6) กระบวนการทำงานหรือกลยุทธ์ในการทำงานขององค์กรประชาสังคมทั้งในเรื่องของการจัดตนเองภายใน ตลอดจนงานทำงานเชิงพหุภาคี ย่อมเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเสริมความเข้มแข็งหรือการเติบโตของประชาคม/ประชาสังคม ที่มีนัยยะต่อการขยายแนวคิดสู่สาธารณะอย่างมีพลังและความสำเร็จจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องของกลยุทธ์หรือเทคนิคเท่านั้นแต่ยังเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดอีกด้วย

การตลาดเพื่อสังคม (social marketing) ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาการตลาดมาใช้กับการทำงานเพื่อสังคมน่าจะทำให้เห็นกลยุทธ์การทำงานให้เกิดประสิทธิภาพได้ระดับหนึ่ง โดยมีประเด็นที่สำคัญๆ อาทิ

* **ทำงานเชิงรุก** การทำงานเพื่อสังคมในยุคที่ท่วมท้นไปด้วยข้อมูลข่าวสาร กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมจะต้องเป็นฝ่ายริเริ่มมากกว่าการตั้งรับ โดยอาศัยข้อมูลเพื่อการมองไปข้างหน้าและช่วงชิงลงมือทำก่อนที่ปัญหาจะเกิด รวมทั้งพร้อมสำหรับการปรับตัวในโลกของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว

* **รู้ว่าอยู่กับอะไร** จักต้องเข้าใจความเชื่อมโยงของประเด็นปัญหาทั้งหลาย และต้องคิดวิธีในการนำเสนอหรือแสดงออกอย่างชาญฉลาด น่าเชื่อถือ เพื่อบอกว่าเรื่องของเราน่าสนใจ และคุณต้องมาร่วมมือกันกับเรา มิใช่การบ่นแต่ปัญหาแต่ต้องมีความหวังและทางเลือกอยู่ด้วย

* **กำลังคิดอะไร ทำอย่างไร** ต้องคิดเรื่องเป้าหมายของงานที่ทำอยู่ กลุ่มเป้าหมายคือใคร เราต้องการเสนออะไร ในแง่ของต้นทุนต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคม จิตวิทยา และสิ่งแวดล้อม การจำหน่ายแจกและการสื่อสาร

* **การสื่อสารทางสังคม** ทั้งภายในองค์กรเองและการสื่อสารภายนอก โดยเฉพาะการสื่อสารภายในสำคัญมากต่อการรุกไปข้างหน้า ซึ่งเราต้องคำนึงถึงความชัดเจนของเป้าหมาย การมีเป้าหมายช่วยชี้ทิศทาง และช่วยเรื่องการจัดลำดับเวลาก่อน-หลังหรือจังหวะเร็ว-ช้า

* **จุดคานงัด** การวิเคราะห์ว่าระบบย่อยใดในองค์กรหรือสังคมเป็นจุดสำคัญกว่าตัวอื่น หรือเป็นจุดคานงัด

* **สื่อสารมวลชนกับวาระของสังคม** งานทางสังคมมีอาการเคลื่อนไหวอย่างช้า ๆ แต่การนำเสนอของสื่อต้องฉับไว ทำอย่างไรให้สองสิ่งนี้มาบรรจบกัน การทำงานเพื่อสังคมจะต้องปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับวาระของสังคมซึ่งเคลื่อนไหวไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การทำงานอันหนึ่งคือ การพุ่งเป้าไปที่สื่อเพื่อสร้างการสนับสนุนจากสื่อ

* **ตัวชี้วัดความสำเร็จและล้มเหลว** ในโลกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว และทุกอย่างซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ การประเมินผล การวิจัยก็อาจกลายเป็นเรื่องชักช้าไม่ทันการ อาจต้องอาศัยการเฝ้าติดตาม (Monitoring) แล้ววิเคราะห์แนวโน้มหรือจับกระแสให้ได้ เพื่อให้เป็นสัญญาณเตือนภัยล่วงหน้า

สิ่งที่เป็นความท้าทายคือขณะที่เรามีทรัพยากรน้อย แต่จะทำให้ได้ผลสูงสุดได้อย่างไร สิ่งสำคัญในการทำงานเพื่อสังคมคือเรื่องยุทธศาสตร์และการคิดเรื่อง concept ให้มาก ๆ แทนที่จะคิดทำกิจกรรมกันอย่างเดียว ในกระบวนการวางแผนการทำงานเมื่อเรารู้สภาพปัจจุบันแล้ว ก็จำเป็นต้องมีภาพของอนาคตที่เป็นเป้าหมาย มีการวางยุทธศาสตร์และนำไปใช้แล้วก็ต้องมีการติดตามประเมินผลซึ่งเป็นกระบวนการตรวจสอบที่จะนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงอยู่เสมอ (ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ ในเฉลิมชัย ทองสุขและคณะ (บก.), 2539)

(7) ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่ม/องค์กรในระดับรากหญ้าที่ปรากฏให้เห็นนั้น ได้รับการวิเคราะห์ว่าเป็นขบวนการที่ทำให้การเมืองภาคประชาชนเข้มแข็งมากขึ้น นโยบายการเมืองดังกล่าวเมื่อมองย้อนกลับมาในเชิงปฏิบัติโดยเฉพาะการส่งเสริมประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าซึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว รวมถึงความยึดมั่นในระบบคุณค่าของความเป็นพลเมือง (Citizenship) อย่างกว้างขวาง ในแง่ที่ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการเข้าร่วมกิจกรรมโดยตรง การมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น การถกเถียงแสดงความคิดเห็นด้วยเหตุผล ซึ่งไม่เพียงต้องการการสนับสนุนในระดับรัฐเท่านั้น หากต้องการการสนับสนุนในระดับฐานล่างด้วย ในระดับรัฐนั้นปัญหาประชาธิปไตยโดยพื้นฐานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดบทบาทและอำนาจของสถาบัน เช่น ทำอย่างไรเราจึงจะสามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลได้ หรือเราจะสร้างสมดุลระหว่างสิทธิพลเมืองกับการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพของรัฐบาลได้อย่างไร เป็นต้น แต่สำหรับกลุ่ม/องค์กรระดับรากหญ้า ปัญหาดูเหมือนจะเป็นเรื่องของกระบวนการตัดสินใจที่มี

อำนาจของสถาบัน แต่ต้องการวิธีในการยกระดับจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชน วิธีการในการสร้างหลักประกันการมีส่วนร่วมของทุก ๆ คน คำถามที่เกิดขึ้นคือ เราจะช่วยให้ประชาสังคมเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นได้อย่างไร และในสภาพความเป็นจริงนอกจากจะต้องเผชิญกับความขัดแย้ง ความเห็นที่ไม่ตรงกันภายในแล้ว ยังต้องเผชิญกับความขัดแย้งในแนวคิด ประชาธิปไตยแบบขุนนางที่ยังให้ความสำคัญกับอำนาจนำหรือการเข้าครอบงำโดยเฉพาะเมื่อกลุ่ม/องค์กรต้องติดต่อสัมพันธ์กับรัฐโดยผ่านตัวแทนหรือกลุ่มผู้นำ หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งคือ เมื่อกลุ่ม/องค์กรมีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น กิจกรรมของกลุ่มก็ได้เคลื่อนไปสู่การเมืองแบบตัวแทนมากขึ้น อาจทำให้กระบวนการตัดสินใจตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย การทำงานอาจมีประสิทธิภาพแต่ก็สูญเสียความเสมอภาคเท่าเทียมในการแสดงความคิดเห็นภายในกลุ่ม (ริคาร์โด เบลาท์, 2540)

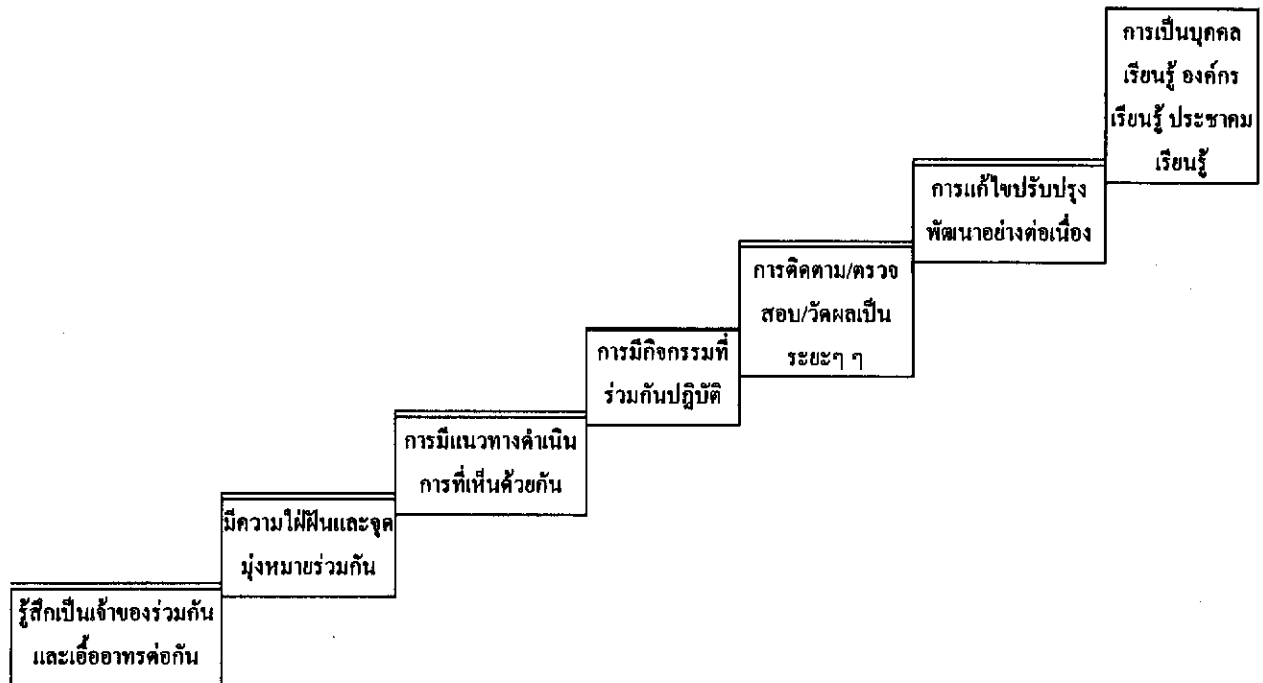
ในแง่นี้ย่อมเรียกร้องต่อการแสดงบทบาทที่เหมาะสมของผู้นำซึ่งต้องมีการตรวจสอบอย่างใกล้ชิด เช่น การมีกลุ่มแกนนำที่หลากหลายให้เป็นการควบคุมตรวจสอบกันเองและกระบวนการทำงานของกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมต้องพยายามในการรักษาความมีชีวิตชีวา การจัดกระบวนการหรือเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง การถกเถียงแสดงความคิดเห็น ความกระตือรือร้น เป็นต้น

ตารางที่ 7 ข้อสังเกตเบื้องต้นและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

ข้อสังเกตเบื้องต้น	ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์
• ขาดฐานคิด ความเข้าใจ ความเชื่อมโยงแนวคิดสู่ธรรม การเคลื่อนไหวขาดพลัง	• ต้องเป็นฝ่ายการเรียนรู้-แลกเปลี่ยน • บทบาทสื่อต่อการศึกษาศาธณะ
• ความรู้ยังจำกัดไม่เพียงพอต่อการสร้างคุณภาพการเคลื่อนไหว	• มุ่งแสวงหาความรู้ (ถอดบทเรียน-สร้างความรู้ใหม่) • เสริมศักยภาพเชิงการวิจัย
• ความเคลื่อนไหวมีความหลากหลาย ขาดการประสานเชิงแนวคิด/ยุทธศาสตร์ร่วม หรือความชัดเจนในอุดมการณ์	• แสวงความร่วมมือพหุภาคี โดยเฉพาะกลไกระดับพื้นที่ • แผนยุทธศาสตร์ร่วม • เวทีพบปะ-สนทนา
• มุ่งสู่ความสำเร็จ ขาดความเข้าใจต่อวิสัยของประชาสังคม มีโอกาสเข้าลักษณะการจัดตั้ง	• พัฒนาคน-องค์กร/กระบวนการเรียนรู้/ระบบสนับสนุนการทำงาน
• กระบวนการทำงานขาดกระบวนการตรวจสอบเฝ้าติดตาม และวัดผลสะท้อน	• พัฒนาตัวชี้วัดควบคุมกระบวนการทำงาน เพื่อวัดผลและปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
• การคิดเรื่องกลยุทธ์การทำงาน กระบวนการวางแผนยังได้รับความสำคัญน้อย	• ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการตลาดเพื่อสังคมเพื่อวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน
• จะสร้างประชาสังคมที่เป็นประชาธิปไตยกันอย่างไร	• การสร้าง/พัฒนากลุ่มผู้นำที่หลากหลาย การพัฒนากระบวนการทำงานที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ฯลฯ

4. บทส่งท้าย

การทดลองนำเสนอกรอบในการนำไปสู่ประชาคมจังหวัดมิใช่อื่นใด แต่เป็นเสมือนยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพในประเด็นหรือเนื้อหาดังกล่าว (ตารางที่ 5 และแผนภาพที่ 3) ทั้งในระดับของกลุ่ม/องค์กรและทั้งสังคม ซึ่งย่อมใช้เป็นแผนที่ของการเดินทางหนทางไปสู่ประชาสังคมย่อมไม่มีเส้นทางลัด บนเส้นทางครึ่งแล้วครึ่งเล่า ประสบการณ์ใหม่ๆ จะนำพามาสู่ “วิธีการ” หรือ “เส้นทาง” ที่ปลอดภัยโปร่งแจ่มใสมากขึ้นเสมอๆ ตราบใดที่ “เป้าหมาย” จินตนาการต่อสิ่งที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ยังแข็งแกร่ง

แผนภาพที่ 3 บันได 7 ขั้นสู่การเป็นประชาสังคมที่เข้มแข็ง

ปรับปรุงจาก คุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2540) “ บันได 7 ขั้น สู่การเป็น “ประชาคม” ที่เข้มแข็ง มีคุณภาพ และเจริญก้าวหน้า” บรรยายในเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “วิสัยทัศน์ ขอนแก่น 2550” วันที่ 10-12 สิงหาคม 2540 ณ จังหวัดเพชรบูรณ์

ขบวนการประชาสังคมที่เคลื่อนไปบนการทำงานร่วมกันของเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมถือเป็นการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน เป็นเรื่องของการแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งถนนสายนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งไม่เพียงต้องท้าทายต่อกระแสหลักที่เป็นอยู่แต่ยังเป็นเรื่องที่ท้าทายความลุ่มลึกของสติปัญญาในการมองแบบองค์รวมที่จะสามารถเห็นแจ้งในเหตุปัจจัยต่างๆ ที่

ความลุ่มลึกของสติปัญญาในการมองแบบองค์รวมที่จะสามารถเห็นแจ้งในเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นมาด้วย รวมทั้งไม่เพียงเป็นบทเรียนของการเติบโตภายในกลุ่มประชาคมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น แต่หมายรวมถึงทั้งต่อกระบวนการประชาสังคมไทยเลยทีเดียว

สิ่งที่เป็นความท้าทายก็คือ การพยายามหาหนทางที่จะพลิกฟื้นชีวิตสาธารณะให้มีความเข้มแข็งขึ้นมา หรือจะพูดกันในคำอื่น ๆ เช่น ความเป็นชุมชนหรือประชาสังคมก็ตาม แต่ละแห่งย่อมมีวิถีทางที่ไม่เหมือนกัน ทั้งมิใช่ขบวนการสากลที่สามารถจะลอกเลียนแบบกันได้ง่าย ๆ ย่อมมีลักษณะเฉพาะแห่ง เฉพาะที่ และเป็นที่เข้าใจได้ว่ามิใช่หนทางที่จะสะดวกง่ายดาย หรือมีแบบแผนชัดเจน บนหนทางประชาสังคมจึงอาจเริ่มต้นด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์หรือแผนที่ (Model or Map) ที่เราคิดว่าดีที่สุดที่จะก้าวไป มีการพิจารณาถึงตัวแปรหรือปัจจัยที่จะต้องสร้างต้องมีหรือต้องเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างทางเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งไม่จำกัดพรมแดนที่จะเรียนรู้ข้ามสังคมซึ่งอาจเคยผ่านบทเรียนเหล่านั้นมาก่อน นอกจากนี้จำเป็นจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของการอยู่ร่วมกัน อันนำมาซึ่งทางเลือก เจตจำนง และการปฏิบัติของสาธารณะที่แตกต่างกัน เพราะแท้ที่จริงแล้วประชาสังคมมิได้มีเฉพาะวิธีคิดและวิธีการหรือเทคนิคในการกระทำเท่านั้น หากยังหมายถึงวิถีชีวิตและจิตวิญญาณเลยทีเดียว

เอกสารอ้างอิง

ขวัญสรวง อติโพธิ “หนทางสู่ขบวนการประชาสังคม : ข้อเสนอจาก CIVICNET” เสนอในที่ประชุมประชาคมแผนฯ 8 ณ สนง.คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันที่ 7 ตุลาคม 2540.

ขำการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (2540) เอกสารสรุปการประชุมเชิงปฏิบัติการ “วิสัยทัศน์ประชาคม”. วันที่ 5-7 กันยายน 2540 ณ วิทยาลัยสิรินธร จ.สุพรรณบุรี (อัครา)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม. (เอกสารอัครา)

ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล (2540) (บก.) ประชาสังคม : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) แนวคิด พัฒนาการ และข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540) “วาทกรรมกับการพัฒนา” รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.

ประเวศ วะสี (2536) แนวคิดและยุทธศาสตร์ สังคมสมานภาพและวิชา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลบอล คิมทอง.

ประเวศ วะสี และคณะ (2539) พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย: ประเด็นวิจัยศาสนาและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.

พรรณีภา โสทธิพันธุ์ (2540) ต้นกล้าพลเมือง...บนเส้นทางสู่สงขลาประชาคม. หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ 8. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2539) “การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ” ปฏิรูปการศึกษา การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

ริคาร์โด เบลาท์ (2540)(แปล) “การส่งเสริมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ” เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง การเสริมสร้างประชาสังคมในภาคอีสาน. วันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2540 ณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จ.มหาสารคาม.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2540) ประชาสังคม : คำ ความคิด และความหมาย. หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ 7. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อำนวย ปะติเส (2540) ประชาคมจังหวัดมหาสารคาม : ความเคลื่อนไหวและวิสัยทัศน์. หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ 6. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เฉลิมชัย ทองสุข และคณะ (บก.)(2539) “การตลาดเพื่อสังคม : เปลี่ยนแปลงสังคมด้วยกลยุทธ์ธุรกิจ” ใน วิจารณ์สารฉบับหัวกะทิ. 23(มกราคม-กุมภาพันธ์) : 34-40.

Amitai Etzioni (1995) **The Spirit of Community : Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda.** London : Fontana Press.

David Mathews (1996) “Elements of a Strong Civil Society and Healthy Public Life” Kettering Foundation. “Economic Development and Civic life” Paper Prepared by the Kettering Foundation (1996) (draft)

Peck, M.Scott., M.D. (1987) **The Different Drum : Community - making and peace.** Great Britain : Cox & Wyman Ltd., Reading, Berks.

Putnam, Robert D. (1993) **Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy.** Princeton : Princeton University Press.

Sondra Myers (Ed.) (1997) **Democracy is a Discussion: Civic Engagement in Old and New Democracies, The Handbook.** U.S.A. : Connecticut college.